

e-ISSN: 2619-9114

December/ Aralık 2022, Volume/Cilt 6, Issue/Sayı 2

ARAP GRAMERİNİN ŞİİRLE İSTİŞHÂDINDA KABİLELERİN ROLÜ The Role of Tribes in the Istishhad of Arabic Grammar with Poetry

Mehmet Emin EFE

Dr. Batman Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi,
Arap Dili ve Belâgati Anabilim Dalı.

memin.efe@batman.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-6127-8765>

Article Information / Makale Bilgisi

Article Types / Makale Türü: Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Geliş Tarihi: 15.11.2022

Accepted / Kabul Tarihi: 12.12.2022

Published/ Yayın Tarihi: 31.12.2022

Pages / Sayfa: 137-162

Plagiarism / İntihal:

This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. / Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Not: Bu çalışma, 2022 yılında Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Prof. Dr. Mustafa KAYA danışmanlığında tamamladığımız *Arap Gramerinin Şiirle İstishâdı (II-IV/VIII-X. Asırlar)* başlıklı doktora tezi esas alınarak üretilmiştir.

Öz: Hicrî ikinci yüzyılda Arap yarımadasında dil hatalarının hızlı bir şekilde yayılması üzerine, İslâm dininin kutsal metinlerinin dili olan Arapçayı koruma altına alma çalışmaları başlatılmıştır. Bu bağlamda dil âlimleri, doğruluğundan emin olunan bir Arap sözünün şahit olarak kullanılmasından ibaret olan istîşhâd yöntemini etkin bir şekilde kullanmışlardır. Kur'ân, hadis, nesir ve şiirin şahit olarak kullanıldığı istîşhâd yönteminde şiir, şahit olarak en fazla kullanılan unsur olmuştur. Şiiri ile istîşhâd edilecek şairlerin tespiti için fesâhat ölçü alınarak şairler, belirli ölçütlere göre tasnif edilmiştir. Şairlerin mensup olduğu kabileler de istîşhâd açısından yapılan tasnifler arasındadır. Kabileler yabancı etkisine maruz kalma açısından tasnif edilmiş, dillerinde bozulma meydana gelen kabileler istîşhâd sınırları dışında kabul edilmiştir. Bu çalışmada belirlenen örneklem gramer eserlerindeki gerçekleşen istîşhâd, teorideki kabile bağlamında çizilen istîşhâd sınırları ile karşılaştırılmıştır. Mezkûr konuya, istîşhâd ile ilgili çalışmalarda değinilmiş olsa da konunun, ayrı bir çalışma olarak ele alındığına şahit olunmamıştır.

Anahtar Kelimeler: İstîşhâd, Kabile, Şair, Arap Şiiri, Arap Grameri.

Abstract: Upon the rapid spread of language errors in the Arabian Peninsula in the second century of the Hijri, studies to protect Arabic, the language of the sacred texts of the Islamic religion, were started. In this context, language scholars have effectively used the istishhad method, which consists of using an Arabic word that is sure of its accuracy as a witness. In the istishhad method, where the Qur'an, hadith, prose and poetry are used as witnesses, poetry has been the most used element as a witness. In order to determine the poets to be istishhad with their poetry, the poets were classified according to certain criteria by taking the measure of fluency. The tribes to which the poets belong are also among the classifications made in terms of istishhad. The tribes were classified in terms of exposure to foreign influence, and the tribes whose language was corrupted were considered outside the borders of istishhad. The actual istishhad in the sample grammatical works determined in this study were compared with the istishhad boundaries drawn in the context of the tribe in theory. Although the aforementioned subject has been mentioned in studies on istishhad, it has not been witnessed that the subject has been handled as a separate study

Keywords: Istishhad, Tribe, Poet, Arabic Poetry, Arabic Grammar.

Giriş

1. İstişhâd – Gramer İlişkisi

Arap dilinin, câhiliye döneminde yazılı gramer kurallarına sahip olmadığı bilirse de¹ kemale ermiş bir nazım sanatına sahip olması² ve Kur'ân-ı Kerîm'in Arapça olarak bu gramer kurallarına uygun indirilmesi,³ Arapların söz konusu dilin gramer kurallarını zihinlerinde fitrî olarak taşıdıklarını göstermektedir. İslâmiyet ile başlayan devrede bir süre daha hafızalarda berrak bir şekilde taşınan Arap dilinin, bazı etkenlerle hatalı kullanımlara maruz kalmaya başladığı görülmüştür. Lahn denilen bu hatalı dil kullanımlarının, en fasih konuşan Arapların yakınlarına kadar sızdığı bilinmektedir.⁴ Arap gramerinin kaybedilmesinin meydana getireceği felaketi kavrayan âlimler, onu kayıt altına alma girişiminde bulunmuşlardır.

Gramer çalışmaları başlamadan önce Araplar için önemini kanıtlamış ve Kur'an kelimelerini anlamada kendisine müracaat edilmiş olan şiir, bu esnada gramer âlimlerinin de rağbetini celbetmiştir. Câhiliye döneminden sözlü aktarımlarla gelmiş ve kayıt altına alınma çalışmaları başlamış olan şiirin, grameri temellendirme aşamasında şahit olarak kullanıldığı görülmüştür.

Gramer konularının dördüncü yüzyılın sonunda tamamlandığı kabul edilmesine bağlı olarak⁵ bu çalışmada, istişhâdın pratiğe yansımaları görmek için ele alınan gramer eserleri, dördüncü yüzyılın sonu ile sınırlandırılmıştır. Belirtilen süre zarfında yazılan gramer eserlerinden bazıları örnek olarak seçilmiş, bu eserlerde istişhâd edilen bütün beyitler, bu beyitlerin şairleri ve şairlerin kabileleri tespit edilip tasnif edilmiştir. Gramer ekolleri arasında istişhâd sınırları konusunda bir ihtilaf olmadığı ve aynı istişhâd sınırları dâhilinde Basra ekolü mensuplarının sadece yaygın kullanımı, Kûfe ekolü mensuplarının ise şaz kullanımları da ölçü olarak kabul ettikleri bilinmektedir.⁶ Binaenaleyh bu çalışmada, ekol ayrımından ziyade şiir ile istişhâda çokça yer vermiş, orijinalliğini muhafaza eden ve ulaşılması kolay olan eserlerin incelenmesi uygun görülmüştür. Bu bağlamda şu eserler incelenmiştir:

Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî (ö. 175/791): *el-Cümel fi'n-Naħv*,

Sîbeveyhi Ebû Bişr Amr b. Osmân (ö. 180/796): *el-Kitâb*,

Müberred Ebû Abbâs Muhammed b. Yezîd (ö. 286/900): *el-Mukteḍab*,

İbn Serrâc Ebû Bekr Muhammed b. es-Serî (ö. 316/929): *el-Uşûl fi'n-Naħv*,

Zeccâcî Ebû Kâsım Abdurrahmân (ö. 337/949): *el-Cümelü'l-Kübrâ*.

2. Kabilelerin Şiiri ile İstişhâd

Kabilelere ait şiirin gramerde şahit olarak kullanılabilmesi için söz konusu kabilenin dilindeki fesâhati koruyor olması, ilke olarak benimsenmiştir. Bu bağlamda kabilelere bakıldığında yabancı etkisinden uzak yaşayanlar ve dilinin fesâhatini muhafaza edenlerin şiiri

¹ Cevâd Ali, *el-Mufaşşal fi Târîhi'l-Arabi Kable'l-İslâm* (Dârü's-Sâkî, 2001), 1/44, 17/253.

² Nihad M. Çetin, *Eski Arap Şiiri* (İstanbul: Edebiyat Fakültesi Yay., 1973), 4.

³ Ahmet Karadavut, "Arap Dilinde Lahn'ın Doğuşu", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/7 (Ağustos 1997), 328.

⁴ Ahmed b. Muhammed İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân fi Enbâi Ebnâi'z-Zamân* (Beyrut: Dârü Şâdir, 1994), 2/537; Zafer Kızıklı, "Ebü'l-Esved ed-Duelî'nin Arap Gramer Tarihindeki Yeri ve Önemi", *Dinî Araştırmalar* 9/25 (Ağustos 2006), 272.

⁵ İsmail Durmuş, "Nahiv", *DİA* 22 (2006), 303.

⁶ Ebü'l-Faḍl Celâlüddîn es-Süyûtî, *el-İktirâh fi Uşûli'n-Naħv ve Cedelih* (Dimaşk: Dârü'l-Beyrûfî, 2006), 156.

istişhâdda delil olarak kabul edilmiş iken, yabancı etkisine maruz kalmış ve dillerinde bozulma meydana gelmiş kabilelerin şiiri ise istişhâdda delil olarak kabul edilmemiştir.⁷

Gramer âlimleri, yabancı etkisinden uzak olan kabileleri tespit etmiş, o kabilelere seyahat ederek şahit toplamışlardır. Bazen söz konusu kabilelere mensup insanlar, dil çalışmaları yapan âlimlerin bulunduğu şehirlere geldiklerinde âlimler onlarla görüşüp şahit konusunda fikir alış verişinde bulunmuşlardır. Bazen de ravilerin rivayeti ile söz konusu kabilenin şiirlerinden istişhâdda istifade edilmiştir.

Arap dilinin toplanmasında hangi kabilelerin esas alındığını, hangilerinin ise istişhâd dışında tutulduğunu Süyûtî'nin de kendisinden nakille aktardığı⁸ Fârâbî, *Kitâbü'l-Hurûf* adlı eserinde şu ifadeleri kullanır: “Dil çalışmalarına, Basra ve Kûfe şehirleri öncülük etti. Ancak istişhâd için gerekli olan şahitleri şehirlerde yaşayanlardan değil çöllerde yaşayanlardan aldılar. Hatta çöl sakinleri arasından da orta kesimde bulunanlardan şahitlerini almaya gayret gösterdiler. Dil unsurları toplanırken esas alınan kabileler, Kays, Temûm, Esed, Tay ve Hüzeyl'dir. Arap dilinin unsurları nakledilirken çoğunlukla bu kabilelerden istifade edilmiştir. Geri kalan Arap kabileleri ise sınırlarda başka milletlere yakın yaşıyorlardı. Böylelikle dilleri, onları çevreleyen Habeşîler, Hintliler, Fârisîler, Süryânîler ile Şam ve Mısır ahalisi gibi başka milletlerin dillerinden etkilendiği için onlardan istişhâd için hiç şahit alınmamıştır.”⁹

Süyûtî *el-Müzhir* adlı eserinde bu konuya önce Kureyş lehçesini överek başlar ve istişhâd için kullanılan şiirlerin çoğunun Kays, Temûm, Esed ve Hüzeyl kabilelerinden alındığını belirttikten sonra Kinâne ve Tay kabilelerinin de bir kısmından istişhâd için şahit alındığından bahseder.¹⁰

Süyûtî, *el-İktirâh* adlı eserinde ise istişhâdda esas alınmayan bazı Arap kabilelerini ve istişhâdda esas alınmama sebeplerini şu şekilde izah etmektedir:¹¹

- 1- Lahm ve Cüzâm kabileleri, Mısır'a yani Kıptîler'e yakın olmaları;
- 2- Kudâa, Gassân ve İyâd kabilelerinin çoğunluğunun Hıristiyan olması hasebiyle ibadetlerinde başka bir dil kullanmaları, ayrıca Şam bölgesine yakın olmaları;
- 3- Tağlib, Nemir ve Bekr kabilelerinin Nabatîlere ve Fârisîlere yakın olması;
- 4- Abdülkays ve Ezd-i Ummân'ın, Hintlilere ve Fârisîlere yakın olmaları;
- 5- Yemen halkının Habeşîlerle birlikte yaşamaları;
- 6- Benî Hanîfe ile Sakîf kabilelerinin Tâif civarında olan kollarının Yemen ticaret yolu güzergâhında bulunmaları nedeni ile yabancı etkisine maruz kalmaları.

Bu çalışmada incelenen kabileler, birici ölçüt olarak kabilenin istişhâddaki az veya çok kullanılması bağlamında Fârâbî ve Süyûtî tarafından yapılan tasnife göre sıralanmıştır. İkinci ölçüt olarak da kabilelerin, örneklem olarak ele alınan eserlere yansıyan pratikteki istişhâd miktarı sıralamada esas alınmıştır. Kabilelerin istişhâd edilen şairleri ise eserlerde

⁷ Ebû Naşr Fârâbî, *Kitâbü'l-Hurûf* (Beyrut: Dârü'l-Maşriq, 1986), 147.

⁸ Ebü'l-Fađl Celâlüddin es-Süyûtî, *el-Müzhir fi' Ulûmi'l-Lügati ve Envâ'ihâ* (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1998), 1/167.

⁹ Fârâbî, *Kitâbü'l-Hurûf*, 147.

¹⁰ Süyûtî, *el-Müzhir*, 1/167.

¹¹ Süyûtî, *el-İktirâh*, 47.

görüldükleri sıra ile yazılmışlardır. Örneklem olarak ele aldığımız eserlerde istişhâd edilen kabileler ve bu kabilelere mensup şairlerin istişhâd durumu şu şekildedir:

2.1. Temîm

Temîm kabilesi, Necid bölgesinin ortasından kuzeydoğusuna kadar geniş bir alana yayılmıştır.¹² Temîm kabilesinin batısında, Necid'in orta kesiminde bulunan Tay kabilesi,¹³ Kuzeydoğusunda ise Temîm için yabancı akınuna karşı adeta bir tampon görevi gören Bekr b. Vâil kabilesi bulunmaktadır.¹⁴ Bu nedenle Temîm kabilesi dilindeki fesâhati uzun süre koruyabilmiştir.

Dil çalışmalarının yapıldığı Basra ve Kûfe şehirlerinin her ikisine de yakın olan ve istişhâd için esas kabul edilen kabileler arasında olan Temîm kabilesinin, Kureyş'ten daha fasih bir dil kullandığı da iddia edilmiştir.¹⁵

Temîm kabilesinin örneklem eserlerde istişhâd edilen elli bir şairi şunlardır: Ebü'l-Ahzer el-Himmâni,¹⁶ Ezrak el-Anberî (ö. 77/696),¹⁷ Esved b. Ya'fur (ö. 600),¹⁸ Eşheb b. Rumeyle (ö. 86/705),¹⁹ Evs b. Hucr (ö. 620),²⁰ Beşîr b. Niks,²¹ Cerîr b. Atiyye,²² Haris b. Nehîk en-Nehşelî,²³ Hârise b. Bedr el-Ğudânî (ö. 64/684),²⁴ Hakîm b. Mu'ayye er-Rab'î,²⁵ Humeyd el-Erkat,²⁶ Hiţâm el-Mucâşî'î,²⁷ Ru'be b. Accâc,²⁸ Zibrikan b. Bedr (ö. 45/665),²⁹ Züheyr es-Sekb,³⁰ Sühaym b. Vesîl er-Riyâhî,³¹ Ebû Sidra el-Hücemî,³² Süleyk b. Süleke es-Sa'dî,³³ Sevâde b. Adî b. Zeyd,³⁴ Süveyd b. et-Ṭavîle,³⁵ Şemerdel b. Şerîk el-Yerbû'î (ö. 80/700),³⁶ Dâbi' b. Hâris el-Burcumî,³⁷ Ṭarîf b.

¹² Ebû Ubeyd Abdullâh Bekrî, *Mu'cemü Me'sta'ceme min Esmâi'l-Bilâdi ve'l-Mevâdi'* (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1982), 1/88.

¹³ Abdurrahmân b. Muhammed İbn Haldûn, *Târîhu İbn Haldûn (el-İber)* (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1988), 2/305.

¹⁴ Ebû Muhammed Hasan b. Ahmed İbn Hâik el-Hemdânî, *Şifatü Cezîreti'l-Arab* (Leiden (Hollanda): Maṭba'atü Berîl, 1884), 169.

¹⁵ Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, 16/221.

¹⁶ Ebû Bişr Amr b. Osmân Sibeveyhi, *el-Kitâb* (Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1988), 3/256, 257, 411, 4/380.

¹⁷ Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 3/607.

¹⁸ el-Ferâhîdî Halîl b. Ahmed, *el-Cümel fi'n-Nahv*, 1995, 65, 202, 221; Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 2/246, 272, 3/135, 174.

¹⁹ Halîl b. Ahmed, *el-Cümel*, 235; Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 1/187, 2/166; Ebû Abbâs Muhammed b. Yezîd Müberred, *el-Mukteḍab* (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, ts.), 2/221.

²⁰ Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 1/287.

²¹ Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 4/41.

²² Halîl b. Ahmed, *el-Cümel*, 75.

²³ Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 1/366.

²⁴ Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 3/340.

²⁵ Ebû Bekr Muhammed b. es-Serî İbn Serrâc, *el-Uşûl fi'n-Nahv* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, ts.), 2/431.

²⁶ Ebû Kâsım Abdurrahmân Zeccâcî, *el-Cümelü'l-Kübrâ* (Cezayir: Col Karbonal, 1926), 108.

²⁷ İbn Serrâc, *el-Uşûl*, 3/115.

²⁸ İbn Serrâc, *el-Uşûl*, 3/230.

²⁹ Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 1/167.

³⁰ Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 4/246.

³¹ Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 2/32.

³² Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 1/315.

³³ Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 1/167.

³⁴ Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 1/62.

³⁵ Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 3/35.

³⁶ Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 3/149.

³⁷ Halîl b. Ahmed, *el-Cümel*, 154.

Temîm el-Anberî,³⁸ Abde b. et-Ṭabîb (ö. 25/645),³⁹ İtr ('Anz) b. Decâce,⁴⁰ Accâc (ö. 97/715-16),⁴¹ Adî b. Zeyd el-İbâdî,⁴² Alkame b. Abede (ö. 3/625[?]),⁴³ Ummânî er-Râciz,⁴⁴ Amr b. el-Ehtem el-Minğarî,⁴⁵ Gaylân b. Hureys er-Rab'î,⁴⁶ Ferezdak,⁴⁷ Kulâh b. Hazn,⁴⁸ Kelhabe el-Yerbû'î,⁴⁹ Lakîb b. Zürâre,⁵⁰ La'în el-Minğarî,⁵¹ Mâlik b. Rayb el-Mâzinî,⁵² Mütemmim b. Nüveyra,⁵³ Mühabbel es-Sa'dî,⁵⁴ el-Merrâr b. Munğiz el-Hanzalî,⁵⁵ Miskîn ed-Dârimî,⁵⁶ Ma'lûṭ b. Bedel el-Ḳuray'î,⁵⁷ Muğire b. Habna',⁵⁸ Ebû Nuḡayle es-Sa'dî,⁵⁹ Dükeyn b. Recâ (ö. 105/723),⁶⁰ Ebû Amr b. Âlâ Zebbân,⁶¹ Damra b. Damra Dârimî,⁶² el-Adbat b. Kuray' Temîmî,⁶³ Ebû Nuḡayle es-Sa'dî,⁶⁴ ve Umâre b. Akîl b. Cerîr (ö. 182/239).⁶⁵

Halîl b. Ahmed, cevâbü'ş-şartın cezm edilmesi konusunda el-Esved b. Ya'fur'un şu beyti ile istiḡhâd eder:[Tavîl]⁶⁶

أَلَا هَلْ لِهَذَا الدَّهْرِ مِنْ مُتَعَلَّلٍ ... سِوَى النَّاسِ مَهْمَا شَاءَ بِالنَّاسِ يَفْعَلُ

"Dikkat edin! Bu dehr (kader) için insandan başka uğraş mı var? O, insana yapacağını ne zaman isterse yapar."⁶⁷

³⁸ İbn Serrâc, *el-Uşûl*, 3/421.

³⁹ İbn Serrâc, *el-Uşûl*, 2/51.

⁴⁰ Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 2/328.

⁴¹ Halîl b. Ahmed, *el-Cümel*, 232.

⁴² İbn Serrâc, *el-Uşûl*, 2/232.

⁴³ Müberred, *el-Muḳteḍab*, 1/43.

⁴⁴ Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 1/163.

⁴⁵ Halîl b. Ahmed, *el-Cümel*, 93.

⁴⁶ İbn Serrâc, *el-Uşûl*, 2/137.

⁴⁷ Zeccâcî, *el-Cümel*, 343.

⁴⁸ Müberred, *el-Muḳteḍab*, 2/113.

⁴⁹ Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 2/337.

⁵⁰ İbn Serrâc, *el-Uşûl*, 2/134.

⁵¹ İbn Serrâc, *el-Uşûl*, 1/183.

⁵² Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 2/255.

⁵³ Müberred, *el-Muḳteḍab*, 2/132.

⁵⁴ İbn Serrâc, *el-Uşûl*, 1/224.

⁵⁵ Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 1/116.

⁵⁶ Halîl b. Ahmed, *el-Cümel*, 84.

⁵⁷ Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 4/222.

⁵⁸ İbn Serrâc, *el-Uşûl*, 3/458.

⁵⁹ Müberred, *el-Muḳteḍab*, 4/27.

⁶⁰ Halîl b. Ahmed, *el-Cümel*, 140.

⁶¹ Halîl b. Ahmed, *el-Cümel*, 223.

⁶² Halîl b. Ahmed, *el-Cümel*, 241.

⁶³ Halîl b. Ahmed, *el-Cümel*, 333.

⁶⁴ Müberred, *el-Muḳteḍab*, 4/27.

⁶⁵ Müberred, *el-Muḳteḍab*, 4/199.

⁶⁶ Halîl b. Ahmed, *el-Cümel*, 221.

⁶⁷ Esved b. Ya'fur, *Dîvânü'l-Esved b. Ya'fur* (Bağdat: Vezâratü's-Sekâfe ve'l-İ'lâm, 1970), 56.

2.2. Hevâzin

Sakîf, Benî Âmir ve Nümeyr⁶⁸ kollarını içine alan bu geniş kabile, Necid'in güneybatısından,⁶⁹ Güney Hicaz⁷⁰ ve Tihâme'ye kadar⁷¹ geniş bir alana yayılmıştır. Hicaz ve Necid bölgelerine Yemen civarından gelen yabancıların ilk durağı konumunda bulunmaları nedeniyle söz konusu kabilenin, istişhâd edilen kabileler arasında ismi zikredilmemiş,⁷² kabilenin Sakîf kolu ise istişhâdda delil olmadığı özellikle belirtilmiştir.⁷³

Ancak istişhâdın pratikteki yansımalarına bakıldığında durumun belirtildiği gibi olmadığı göze çarpmaktadır. Zira söz konusu kabilenin, Temîm kabilesinden sonra istişhâd edilen şair sayısı bakımından ikinci sırada yerini aldığı görülmektedir. Kabilenin örneklem eserlerde istişhâd edilen otuz şairi şunlardır: Ümeyye b. Ebi's-Salt es-Sakafî,⁷⁴ İmâm b. Akram en-Nümeyrî,⁷⁵ Temîm b. Übey b. Muqbil,⁷⁶ Tevbe b. Humeyyir el-Hafâcî,⁷⁷ Hâris b. Kelede es-Sakafî,⁷⁸ Humeyd b. Sevr el-Hilâlî el-Âmirî,⁷⁹ Ebû Hayye en-Nümeyrî (ö. II/VIII. yüzyıl),⁸⁰ Hîdâş b. Zühayr el-Âmirî,⁸¹ Düreyd b. Şimme el-Âmirî,⁸² Râî en-Nümeyrî (ö. 97/716[?]),⁸³ Ahvaş b. Şureyh el-Kilâbî,⁸⁴ Abdülaziz el-Kilâbî,⁸⁵ Abdullah b. Hemmâm es-Selûlî,⁸⁶ Uceyr es-Selûlî,⁸⁷ Fâri'a bint Muâviye b. Kuşeyr,⁸⁸ Kattâl el-Kilâbî,⁸⁹ Kuhayf el-Ukaylî,⁹⁰ Kays b. Mulevvaḥ Mecnûn el-Âmirî,⁹¹ Lebîd b. Rebîa el-Âmirî,⁹² Leylâ el-Ahyeliyye (ö. 86/705'ten sonra),⁹³ Ebû Miḥcen es-Sekafî (ö. 30/650),⁹⁴ Müzâhîm el-Ukaylî,⁹⁵ Mu'avvid el-Ḥukemâ Muâviye b. Mâlik b.

⁶⁸ Ömer b. Rıza Kehhâle, *Mu'cemü Kabâilî'l-Arabî'l-Qadîme ve'l-Hadîse* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1994), 3/1195.

⁶⁹ Yahya el-Cebbûrî, *eş-Şi'ru'l-Câhilî Ḥaşâişuhu ve Funûnuhu* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001), 39.

⁷⁰ Bekrî, *Mu'cemü Me'sta'ceme*, 1/87; Muhammed Şurrâb, *el-Me'âlimü'l-Esîre fi's-Sünneti ve's-Sîre* (Beyrut: Dârü'l-Kalem, 1411), 40, 140.

⁷¹ Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân* (Beyrut: Dârü Şâdir, 1995), 1/506.

⁷² Fârâbî, *Kitâbü'l-Hurûf*, 147; Süyûtî, *el-Müzhir*, 1/167.

⁷³ Süyûtî, *el-İktirâh*, 47.

⁷⁴ Müberred, *el-Mukteḍab*, 1/42; Ebû'l-Feth Osmân İbn Cinnî, *el-Ḥaşâiş* (el-Hey'etü'l-Mişriyyetü'l-Âmmetü li'l-Kütüb, ts.), 1/155, 212, 3/55.

⁷⁵ Halîl b. Ahmed, *el-Cümel*, 91.

⁷⁶ Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 3/134.

⁷⁷ Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 2/200.

⁷⁸ Halîl b. Ahmed, *el-Cümel*, 175.

⁷⁹ Zeccâcî, *el-Cümel*, 234.

⁸⁰ İbn Serrâc, *el-Uşûl*, 1/198.

⁸¹ Müberred, *el-Mukteḍab*, 4/94.

⁸² Zeccâcî, *el-Cümel*, 208.

⁸³ Zeccâcî, *el-Cümel*, 286.

⁸⁴ Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 2/238.

⁸⁵ İbn Serrâc, *el-Uşûl*, 3/474.

⁸⁶ İbn Serrâc, *el-Uşûl*, 2/160.

⁸⁷ Zeccâcî, *el-Cümel*, 63.

⁸⁸ Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 3/505.

⁸⁹ Zeccâcî, *el-Cümel*, 353.

⁹⁰ Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 3/610.

⁹¹ Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 2/253.

⁹² Zeccâcî, *el-Cümel*, 223.

⁹³ Müberred, *el-Mukteḍab*, 3/11.

⁹⁴ Müberred, *el-Mukteḍab*, 4/289.

⁹⁵ Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 4/459.

Cafer,⁹⁶ Nâbiga el-Ca'dî,⁹⁷ Yezîd b. el-Hakem es-Sekafî,⁹⁸ Yezîd b. Sa'îk el-Kilâbî,⁹⁹ Yezîd b. Tasariyye el-Kuşeyrî,¹⁰⁰ Cîrân el-Avd Âmir b. Hâris Nümeyrî,¹⁰¹ Avf b. el-Ahvaş¹⁰² ve Nâhid b. Sevme el-Âmirî.¹⁰³

İbn Serrâc, لا harfinin لَيْسَ gibi amel etmesine Râî en-Nümeyrî'nin şu beyti ile istişhâd eder:[Basît]¹⁰⁴

وَمَا صَرَمْتُكَ حَتَّى قُلْتُ مُعَلَّنَةً ... لَا نَاقَةَ لِي فِي هَذَا وَلَا جَمَلٌ

"Bu iş ile ilgim yok (benim burada dışı devem de yok erkek devem de) deyinceye kadar senden ayrılmadım (kazığa bağlı ipini koparmadım)."¹⁰⁵

2.3. Esed

Adnânîler'den olan Benî Esed, çok geniş bir kabile olup, Tay kabilesinin yerleşik olduğu Eca' ve Selmâ Dağlarının güneyinde Necid bölgesinin ortasında, yabancı etkisinden uzak bir bölgede yaşamışlardır.¹⁰⁶ Bu nedenle dillerindeki fesâhat korunmuş ve şiirleri, istişhâdda tercih edilen kabilelerden birisi olmuşlardır.

Esed kabilesinin bazı kollarının, hicrî dördüncü asrın sonlarına kadar dillerine lahnun girmedığı ifade edilmiştir.¹⁰⁷

Esed kabilesinin örneklem eserlerde istişhâd edilen yirmi iki şairi şunlardır: Abîd b. el-Ebras,¹⁰⁸ Bişr b. Ebî Hâzîm el-Esedî,¹⁰⁹ Nazzâr el-Hazlemî el-Fek'asî,¹¹⁰ Hanzala b. Fâtîk,¹¹¹ Rabî' el-Esedî,¹¹² Sühaym Abdü Benî Hâşhâs,¹¹³ Semâ'a en-Na'âmî,¹¹⁴ Dirâr b. el-Ezver el-Esedî,¹¹⁵ Abdurrahmân b. Cüheym,¹¹⁶ Abdullah b. Zebîr el-Esedî,¹¹⁷ Ebû Atâ es-Sindî,¹¹⁸ Uğaybe el-

⁹⁶ Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 3/397.

⁹⁷ Halîl b. Ahmed, *el-Cümel*, 79.

⁹⁸ Müberred, *el-Mukteḍab*, 1/236.

⁹⁹ Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 3/118.

¹⁰⁰ İbn Serrâc, *el-Uşûl*, 2/385.

¹⁰¹ Müberred, *el-Mukteḍab*, 4/414.

¹⁰² Halîl b. Ahmed, *el-Cümel*, 200.

¹⁰³ Halîl b. Ahmed, *el-Cümel*, 235.

¹⁰⁴ İbn Serrâc, *el-Uşûl*, 1/394.

¹⁰⁵ Ebû Cendel Ubeyd b. Hüseyin Râî en-Nümeyrî, *Dîvânü'r-Râî en-Nümeyrî* (Beyrut: el-Ma'hedü'l-Almânî li'l-Ebhâsi's-Şarkîyye, 1980), 198.

¹⁰⁶ İbn Haldûn, *el-İber*, 2/382.

¹⁰⁷ Mustafa Sâdık Râfiî, *Târîhu Âdâbi'l-Arab* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000), 1/106.

¹⁰⁸ İbn Serrâc, *el-Uşûl*, 3/248.

¹⁰⁹ Halîl b. Ahmed, *el-Cümel*, 282 vd.; Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 2/156 vd.; Müberred, *el-Mukteḍab*, 4/10.

¹¹⁰ Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 2/17.

¹¹¹ Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 1/30.

¹¹² Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 2/85.

¹¹³ Zeccâcî, *el-Cümel*, 298.

¹¹⁴ Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 2/71.

¹¹⁵ Halîl b. Ahmed, *el-Cümel*, 316.

¹¹⁶ Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 2/150.

¹¹⁷ Zeccâcî, *el-Cümel*, 68.

¹¹⁸ Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 2/98.

Esedî,¹¹⁹ Amr b. Şa's,¹²⁰ Kurrân el-Esedî,¹²¹ Kümeýt b. Zeyd,¹²² Kümeýt b. Marûf,¹²³ Merrâr el-Esedî,¹²⁴ Ma'rûf ed-Dubeyrî,¹²⁵ Muğallis b. Lakît el-Esedî,¹²⁶ Muleyḥ b. Allâḫ el-Ḳu'aynî,¹²⁷ Manzûr b. Mersed el-Esedî¹²⁸ ve Nukâde el-Esedî.¹²⁹

Müberred, masdarın amel etmesi ile ilgili Merâr el-Fek'asî el-Esedî'nin şu beyti ile istişhâd etmektedir. [Tavîl]¹³⁰

لَقَدْ عَلِمْتُ أَوْلَى الْمُعِيرَةِ أَنِّي ... لِحَقِّتُ فَلَمْ أَنْكُلْ عَنِ الصَّرْبِ مِسْمَعًا

"İlk süvari, onlara ulaştığımı ve (liderleri) Misma''ı da vurmaktan kaçınmadığımı biliyor."¹³¹

2.4. Gatafân

Necid bölgesinin orta kesiminde Hicaz bölgesi sınırında yaşayan Gatafân,¹³² yabancı etkisine uzak ortamda bulunması nedeniyle dilindeki fesâhati koruyabilmiş kabilelerden biridir.

İstişhâd edilen kabileler arasında ismi zikredilmediği gibi istişhâd edilmeyen kabileler arasında ismi bulunmamaktadır.¹³³ Ancak örneklem olarak ele alınan eserlerde, şairleri ile çokça istişhâd edilen kabileler arasında olduğu görülmüştür. Söz konusu eserlerde, Gatafân kabilesinin istişhâd edilen on yedi şairi şunlardır: Nâbiga ez-Zübyânî,¹³⁴ Antere b. Şeddâd,¹³⁵ Hutay'e Ebû Müleyke Cervel,¹³⁶ Hâris b. Zâlim el-Murrî,¹³⁷ Huşayn b. Ḥumam el-Murrî,¹³⁸ Rabî' b. Ḍabu' el-Fezârî,¹³⁹ Sâlim b. Dârre,¹⁴⁰ Şeddâd b. Muâviye el-Absî,¹⁴¹ Şemmâḥ b. Dırâr ez-Zübyânî,¹⁴² Abdü Benî Abs,¹⁴³ Urve b. el-Verd el-Absî,¹⁴⁴ Ka'neb b. Ümmi Sâhib,¹⁴⁵ Kays b.

¹¹⁹ Halîl b. Ahmed, *el-Cümel*, 101.

¹²⁰ Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 1/47.

¹²¹ İbn Serrâc, *el-Uşûl*, 1/353.

¹²² Müberred, *el-Mukteḏab*, 2/93.

¹²³ Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 2/45.

¹²⁴ Müberred, *el-Mukteḏab*, 1/14.

¹²⁵ Halîl b. Ahmed, *el-Cümel*, 214.

¹²⁶ Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 1/50.

¹²⁷ Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 3/185.

¹²⁸ İbn Serrâc, *el-Uşûl*, 3/452.

¹²⁹ Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 1/371.

¹³⁰ Müberred, *el-Mukteḏab*, 1/14.

¹³¹ Emîl Bedî' Ya'kûb, *el-Mu'cemü'l-Mufaşşal fi'ş-Şevâhidi'l-Arabiyye* (Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1996), 4/236.

¹³² Ebû Amr Şihâbuddîn İbn Abdîrabbih, *el-İkdu'l-Ferîd* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1984), 3/303.

¹³³ Fârâbî, *Kitâbü'l-Hurûf*, 147; Süyûtî, *el-Müzhir*, 1/167; Süyûtî, *el-İktirâḥ*, 47.

¹³⁴ İbn Serrâc, *el-Uşûl*, 1/151.

¹³⁵ İbn Serrâc, *el-Uşûl*, 2/390.

¹³⁶ Zeccâcî, *el-Cümel*, 176, 220.

¹³⁷ Müberred, *el-Mukteḏab*, 4/161.

¹³⁸ Halîl b. Ahmed, *el-Cümel*, 239.

¹³⁹ Zeccâcî, *el-Cümel*, 62.

¹⁴⁰ Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 2/79.

¹⁴¹ Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 1/302.

¹⁴² Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 1/177.

¹⁴³ Zeccâcî, *el-Cümel*, 214.

¹⁴⁴ Halîl b. Ahmed, *el-Cümel*, 90.

¹⁴⁵ İbn Serrâc, *el-Uşûl*, 3/441.

Züheyr b. Cezîme,¹⁴⁶ İbn Meyyâde,¹⁴⁷ Yezîd b. Sinân b. Ebî Hârîse el-Murrî,¹⁴⁸ Muzerrid Zübyânî¹⁴⁹ ve Erta'a b. Süheyve.¹⁵⁰

Sîbeveyhi, mefûlün fih'in muzâfun ileyh şeklinde kullanılmasına örnek olarak Şemmâh b. Dırâr ez-Zübyanî'nin şu beyti ile istişhâd eder:[Recez]¹⁵¹

رُبَّ ابْنٍ عَمِّ لِسُلَيْمَى مُشْمَعِلٌ ... طَبَّاحٌ سَاعَاتِ الْكَرَى زَادَ الْكَيْلَ

“Sanırım Süleymâ'nun işini sağlam yapan, uyku saatinde tembelin aşını pişiren bir amcasının oğlu vardır.”¹⁵²

2.5. Kays

Kays b. Sa'lebe, Adnânîler'den Bekr b. Vâil soyundan olmasına rağmen, onlardan müstakil olarak adından bahsettirmiştir. İslâm öncesi dönemde Yemâme'de yerleşik olan Kays kabilesi, istişhâdda esas alınan kabilelerin başında zikredilmektedir.¹⁵³

Arabistan'ın doğu sınırında olan Aruz bölgesinde yaşamasına rağmen, bölgenin daha iç kesiminde kaldığından dolayı yabancı etkisine uzak yaşamıştır. Yaşadığı alanın, dil çalışmalarının başladığı yer olan Basra'ya yakınlığı da bu kabilenin bedevî hayatı yaşayan şairlerine ve ravilerine ulaşımı kolaylaştırmıştır.

Örneklem olarak aldığımız eserlerde, Kays kabilesinin istişhâd edilen on iki şairi şunlardır: Tarafe b. el-Abd,¹⁵⁴ A'sâ Meymûn b. Kays,¹⁵⁵ Hâris b. 'Ubâd,¹⁵⁶ Hıtam el-Kaysî,¹⁵⁷ Hırniş bint Hiffân,¹⁵⁸ Durnâ bint 'Ab'abe,¹⁵⁹ Sa'd b. Mâlik el-Kaysî,¹⁶⁰ Amr b. el-Eyhem,¹⁶¹ Amr b. Kamîe,¹⁶² Ebû Avf,¹⁶³ Mülbid b. Harmele¹⁶⁴ ve Hırnaş bint Bedr b. Hiffân.¹⁶⁵

Halîl b. Ahmed, sayıların temyizi konusuna A'sâ Meymûn b. Kays'ın şu beyti ile istişhâd eder:[Mütekârib]¹⁶⁶

فَلَوْ كُنْتِ فِي جُبِّ ثَمَانِينَ قَامَةً ... وَرُقَيْتِ أَسْبَابَ السَّمَاءِ بِسَلْمٍ

¹⁴⁶ Zeccâcî, *el-Cümel*, 373.

¹⁴⁷ Müberred, *el-Mukteḍab*, 4/291.

¹⁴⁸ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 3/506.

¹⁴⁹ Halîl b. Ahmed, *el-Cümel*, 251.

¹⁵⁰ Müberred, *el-Mukteḍab*, 1/79.

¹⁵¹ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 1/177.

¹⁵² Şemmâh b. Dırâr ez-Zübyanî, *Dîvânü Şemmâh b. Dırâr ez-Zübyanî* (Mısır: Dârü'l-Me'ârif, ts.), 390.

¹⁵³ Fârâbî, *Kitâbü'l-Hurûf*, 147.

¹⁵⁴ Müberred, *el-Mukteḍab*, 2/24.

¹⁵⁵ Halîl b. Ahmed, *el-Cümel*, 74.

¹⁵⁶ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 2/324.

¹⁵⁷ Müberred, *el-Mukteḍab*, 3/323.

¹⁵⁸ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 1/202.

¹⁵⁹ Halîl b. Ahmed, *el-Cümel*, 106.

¹⁶⁰ Halîl b. Ahmed, *el-Cümel*, 316.

¹⁶¹ Müberred, *el-Mukteḍab*, 4/413.

¹⁶² Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 1/178.

¹⁶³ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 3/620.

¹⁶⁴ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 1/321.

¹⁶⁵ Zeccâcî, *el-Cümel*, 28.

¹⁶⁶ Halîl b. Ahmed, *el-Cümel*, 74.

“Altmış kulaç derinliğinde bir kuyuda olsan ve göğün kapılarına merdivenle çıkarılsan dahi (benim sözüm sana ulaşacak)...”¹⁶⁷

2.6. Hüzeyl

Hicaz bölgesinde Mekke'ye yakın, akrabaları olan Kureyş ve Kinâne'ye komşu olarak yaşayan Hüzeylîler, fesâhati ve şiirleri ile ünlenen kabileler arasındadır. Hüzeyl'in iyi şairlerinin çoğu câhiliye döneminde yaşamış veya ilk İslâm dönemine ulaşarak muhadram grubundan sayılan şairlerdendir.¹⁶⁸

Hüzeyl kabilesi, Arap gramerinin temellendirilmesinde, dili ölçüt olarak kabul edilen kabileler arasında yer almıştır.¹⁶⁹ Ancak kabilenin bazı kollarından istişhâd edilmediği de ifade edilmiştir.¹⁷⁰ Arabistan'ın bölgeleri ele alınırken, Hüzeyl kabilesinin, Hicaz Hüzeylîleri ve Yemen Hüzeylîleri şeklinde iki grupta değerlendirildiği ifade edilmişti. Bâdiyede yaşayan Araplar arasında en fasih Arapçanın Hüzeyl lehçesi olduğu da iddia edilmiştir.¹⁷¹

İstişhâdın pratikteki yansımaya baktığımızda Hüzeyl kabilesinin az istişhâd edilen kabileler arasında olduğunu görüyoruz. Bu durumun, kabilenin dil çalışmalarının yapıldığı alana uzak olması ve âlimlerin genelde bedevî hayattan istişhâd etmeyi tercih etmesinden kaynaklanmış olması muhtemeldir.¹⁷²

Örneklem olarak aldığımız eserlerde, Hüzeyl kabilesinin istişhâd edilen on bir şairi şunlardır: Üsâme b. el-Hâris,¹⁷³ Ümeyye b. Ebî 'Aiz,¹⁷⁴ Ebû Züeyb,¹⁷⁵ Sâ'ide b. Cu'eyye,¹⁷⁶ Abdümenâf b. Rab',¹⁷⁷ Ebû Kebîr Âmir (Uveymir) el-Hüzelî,¹⁷⁸ Mâlik b. Huveylid el-Ĥannâ'î,¹⁷⁹ Münehĥal,¹⁸⁰ Mü'attal el-Hüzelî,¹⁸¹ Huzeyfe b. Enes el-Hüzelî¹⁸² ve Abd b. Müslim b. Cündeb el-Hüzelî.¹⁸³

İbn Serrâc, İ edatının muzâfun ileyi olan cümlelerin hafzedilmesi ile söz konusu edatın tenvîn almasına Ebû Züeyb'in şu beyti ile istişhâd eder:[Vâfir]¹⁸⁴

نَهَيْتُكَ عَنْ طَلَابِكَ أُمَّ عَمْرٍو ... بِعَاقِبَةٍ وَأَنْتَ إِذْ صَجِجُ

¹⁶⁷ Kays b. Mülevvah b. Müzâhim el-Âmirî Mecnûn, *Divânü Kays b. Mülevvah Mecnûn Leylâ* (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1999), 123.

¹⁶⁸ Nasuhi Ünal Karaaslan, “Hüzeyl”, *DİA* 19 (1999), 70-72.

¹⁶⁹ Fârâbî, *Kitâbü'l-Hurûf*, 147.

¹⁷⁰ Süyûtî, *el-Müzhir*, 1/166.

¹⁷¹ Muhammed b. Ahmed Makdisî, *Aḥsenü't-Tekâsîm fî Ma'rifeti'l-Ekâlîm* (Kahire: Mektebetü Medbûlî, 1991), 97.

¹⁷² Ebü'l-Faḍl Celâlüddîn es-Süyûtî, *Buġyetü'l-Vu'ât fî Tabakâti'l-Luġaviyyîne ve'n-Nuḥât* (Lübnan: Mektebetü'l-Aşriyye, ts.), 2/316.

¹⁷³ Zeccâcî, *el-Cümel*, 309.

¹⁷⁴ Halîl b. Ahmed, *el-Cümel*, 92.

¹⁷⁵ İbn Serrâc, *el-Uşûl*, 3/144.

¹⁷⁶ Halîl b. Ahmed, *el-Cümel*, 71.

¹⁷⁷ İbn Serrâc, *el-Uşûl*, 3/449.

¹⁷⁸ Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 1/109.

¹⁷⁹ Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 2/67.

¹⁸⁰ Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 3/313.

¹⁸¹ Halîl b. Ahmed, *el-Cümel*, 83.

¹⁸² İbn Serrâc, *el-Uşûl*, 1/291.

¹⁸³ İbn Serrâc, *el-Uşûl*, 1/352.

¹⁸⁴ İbn Serrâc, *el-Uşûl*, 3/144.

“Akibetini belirterek Ümmü Amr’ı arzulamanı yasaklamıştım. Sen o zaman bunu yapabilecek güçteydin.”¹⁸⁵

2.7. Kinâne/Kureyş

Kinâne: Kinâne kabilesinin Tihâmetü'l-Hicaz ile Tihâmetü'l-Yemen’de varlığını sürdürdüğü bilinmektedir. Söz konusu kabilenin, Tihâmetü'l-Hicaz kesiminde kalan kısmı Kureyş kadar olmasa da fasih bir dile sahiptir. Zira bölgenin bu kısmı yabancı tesirine uzaktır. Ancak kabilenin Tihâmetü'l-Yemen kesiminde yaşayanların, Habeşîlerle çok karışması neticesinde dilleri bozulmuş, hatta Kinânelilere bile Habeşî denildiği ifade edilmiştir.¹⁸⁶ Kinâne kabilesi Süyûtî’nin tasnifinde kısmen istişhâd edilen kabileler arasında zikredilmiştir.¹⁸⁷

Kinâne’nin örneklem eserlerde istişhâd edilen altı şairi şunlardır: Ebü'l-Esved ed-Düelî,¹⁸⁸ Ebû Tufeyl Âmir b. Vâsile,¹⁸⁹ Kays b. Zerîh,¹⁹⁰ Nuşayb b. Ribâh,¹⁹¹ Hüney b. Ahmer¹⁹² ve Enes b. Züneym.¹⁹³

Halîl b. Ahmed, كَانْ ‘nin haberinin muttasıl zamir şeklinde de gelebileceğine şahit olarak Ebü'l-Esved ed-Düelî’nin şu beyti ile istişhâd eder:[Tavîl]¹⁹⁴

فَإِنْ لَمْ يَكُنْهَا أَوْ تَكُنْهَا فَإِنَّهُ ... أَخُوهَا غَدَّتْهُ أُمُّهُ بِلَبَابِهَا

“Şayet o (helal içecek) onun (şarabın) aynısı ya da şarap, helal içeceğin aynısı değilse bile, helal içecek onun kardeşidir. Annesi helal içeceği, onun sütüyle beslemiştir.”¹⁹⁵

Kureyş: Adnânîler’in Mudar soyundan olan Kureyş kabilesi, Hz. Peygamberin ona mensup olması,¹⁹⁶ Hicaz bölgesinde Mekke’de yerleşmiş olması¹⁹⁷ ve Kâbe’nin idaresini elinde bulundurması nedeniyle İslâm tarihinde birçok alanda diğer kabilelerden daha avantajlı hale gelmiştir. Hatta Kinâne soyundan olmasına rağmen, şöhrette Kinâne’yi de geride bırakmıştır.¹⁹⁸

Kureyş’in, en fasih Arapça konuşan kabile olduğu,¹⁹⁹ Kureyş lehçesinin, Arap lehçeleri içinde en kolay telaffuz edilen, kulağa hoş gelen ve meramı en güzel şekilde aktaran lehçe olduğu kabul edilmiştir.²⁰⁰ Hatta Arapların, şiir hariç Kureyş’in her yönden üstünlüğünü kabul ettikleri, Ömer b. Ebî Rebîa (ö. 93/711) ortaya çıkınca, şiir üstünlüğünü de kabul ettikleri iddia edilmiştir.²⁰¹

¹⁸⁵ Ebû Züeyb el-Hüzelî, *Dîvânü Ebî Züeyb el-Hüzelî* (Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1988), 71.

¹⁸⁶ Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, 7/32 vd.

¹⁸⁷ Süyûtî, *el-Müzhir*, 1/167.

¹⁸⁸ Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 1/296.

¹⁸⁹ Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 1/296.

¹⁹⁰ İbn Serrâc, *el-Uşûl*, 1/352.

¹⁹¹ İbn Serrâc, *el-Uşûl*, 3/125.

¹⁹² Halîl b. Ahmed, *el-Cümel*, 113.

¹⁹³ Halîl b. Ahmed, *el-Cümel*, 124.

¹⁹⁴ Halîl b. Ahmed, *el-Cümel*, 146.

¹⁹⁵ Ebü'l-Esved ed-Düelî, *Dîvânü Ebî'l-Esved ed-Düelî* (Beyrut: Dârü ve Mektebetü'l-Hilâl, 1998), 162.

¹⁹⁶ Musab b. Abdillâh Zübeyrî, *Nesebü Kureyş* (Kahire: Dârü'l-Me'ârif, ts.), 12 vd.

¹⁹⁷ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, 1/444.

¹⁹⁸ Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, 7/29.

¹⁹⁹ Ebû Huseyn Ahmed İbn Fâris, *es-Sâhibî fi Fıkhî'l-Lüğati'l-Arabîyyeti ve Mesâilihâ ve Süneni'l-Arabî fi Kelâmihâ*, 1997, 1/28.

²⁰⁰ Süyûtî, *el-İktirâh*, 47.

²⁰¹ Ebü'l-Ferec İsfahânî, *el-Eğânî* (Beyrut: Dârü İhyâi't-Türâs el-Arabî, ts.), 1/86.

Kureyş lehçesinin diğer lehçelerden üstün olması ve tercih edilmesinin sebebi, Kureyş kabilesinin Kâbe'ye ibadet için gelen diğer kabile mensuplarının lehçelerindeki güzel kelimeleri almaları ve kullanımı zor kelimeleri atmaları şeklinde izah edilmiştir.²⁰²

Kureyş kabilesinin lehçesi, “*Kur'ân, Kureyş lehçesi ile indirildi.*” dedirtecek kadar²⁰³ Kur'ân'da en fazla kullanılan,²⁰⁴ Kur'ân'ın öğretiminde²⁰⁵ ve Kur'ân'ın çoğaltılmasında tercih edilen lehçe olmasına rağmen,²⁰⁶ İslâmî dönemden önce de sonra da Kureyş şiirinin azlığı²⁰⁷ dikkat çekmektedir. Bunun sebebi olarak da câhiliye döneminde Kureyş'in kendilerinden birini hicveden ve ırzına dil uzatan şairleri cezalandırması,²⁰⁸ İslâmî dönem ile birlikte de Kureyş kabilesinin yaşadığı bölgenin erken dönemde yabancı akınına daha çok uğraması²⁰⁹ ve Müslümanların merkezi olan bu bölgede, cihâd ve dinî ilimler ile daha çok uğraşılması zikredilmektedir.²¹⁰

Dildeki üstünlüğüne rağmen diğer kabileler ile kıyâs edildiğinde Kureyş kabilesinin, en az şiir söyleyen kabilelerden olduğu kabul edilmektedir. Ayrıca muallaka şairleri arasında Kureyşli şair bulunmadığı ve Ömer b. Ebî Rebîa gelene kadar *fuḥûlî's-şu'arâ* denilen, çok iyi şairler arasında Kureyş şairlerinin bulunmadığı da bilinmektedir. Kendilerine en yakın kabilelerden olan Medine sakinleri Evs ve Hazrec'e karşı şiir müdafaası yapabilmek için şiir intihal ettikleri de aktarılmaktadır.²¹¹

Kureyş kabilesinin şiir alanında diğerlerine üstün kılınmasına vesile olan Ömer b. Ebî Rebîa'dan sonra söz konusu kabilenin en iyi şairleri sırasıyla Abdullah b. Ziba'râ (ö. 15/636) ve Abdullah b. Kays er-Rukayyât (ö. 85/704) olduğu ifade edilmektedir.²¹²

Kureyş kabilesinin örneklem eserlerde istişâh edilen on sekiz şairi şunlardır: İbrahim b. Hereme (ö. 176/792),²¹³ Zeyd b. Amr b. Nüfeyl (ö. -17/606),²¹⁴ Safiyye bint Abdülmuttalib (ö. 20/641),²¹⁵ Ebû Tâlib b. Abdülmuttalib (ö. -3/619),²¹⁶ Abdurrahmân b. el-Hakem (ö. 61/680),²¹⁷ Abdullah b. Abdü'l-A'lâ el-Kureşî,²¹⁸ Abdullah b. el-Hâris es-Sehmî,²¹⁹ Ubeydullah b. Kays er-Rukayyât (ö. 85/704),²²⁰ Ömer b. Ebî Rebîa (ö. 93/711),²²¹ Faḍl b. Abdurrahmân el-Kureşî,²²²

²⁰² Süyûtî, *el-İktirâh*, 154.

²⁰³ Mecdüddîn İbn Esîr, *en-Nihâye fî Garîbi'l-Hadîs ve'l-Eser* (Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye, 1979), 4/241.

²⁰⁴ Ebû Amr Osmân Dâni, *el-Ahrufü's-Seb'atü li'l-Kur'ân* (Mekke: Mektebetü'l-Menâra, 1408), 61.

²⁰⁵ İbn Esîr, *en-Nihâye*, 3/181.

²⁰⁶ Ebû Amr Osmân Dâni, *el-Mukni' fî Resmî Meşâhifi'l-Emşâr* (Kahire: Mektebetü'l-Külliyât el-Ezheriyye, ts.), 118; Ebû'l-Fidâ İmâdüddîn İsmâil İbn Kesîr, *Feḍâilü'l-Kur'ân* (Mektebetü İbn Teymiye, 1416), 51.

²⁰⁷ Nâsirüddîn Esed, *Meşâdiru's-Si'ri'l-Câhilî* (Mısır: Dârü'l-Me'ârif, 1988), 327.

²⁰⁸ Râfî, *Târîhu Âdâbi'l-Arab*, 1/256.

²⁰⁹ Süyûtî, *el-Müzhir*, 1/168.

²¹⁰ İbn Sellâm Ebû Abdillâh Cumahî, *Ṭabakâtü Fuḥûlî's-Şu'arâ* (Cidde: Dârü'l-Medenî, ts.), 1/25.

²¹¹ Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, 18/260 vd.

²¹² Cumahî, *Ṭabakât*, 2/648.

²¹³ Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 1/414.

²¹⁴ Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 2/155, 3/555.

²¹⁵ Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 3/182; Müberred, *el-Mukteḍab*, 3/303.

²¹⁶ Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 1/111, 3/260; Müberred, *el-Mukteḍab*, 2/114.

²¹⁷ Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 3/56.

²¹⁸ Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 2/210.

²¹⁹ Halîl b. Ahmed, *el-Cümel*, 115; Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 1/341.

²²⁰ Halîl b. Ahmed, *el-Cümel*, 158 vd.; Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 1/285, 2/221, 3/151, 313.

²²¹ Halîl b. Ahmed, *el-Cümel*, 158 vd.; Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 1/78, 124, 164, 281, 283, 311, 2/358, 379, 3/115, 136, 175,556; Müberred, *el-Mukteḍab*, 2/205 vd.

²²² Halîl b. Ahmed, *el-Cümel*, 119; Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 1/279; Ebû Ubeydillâh Merzûbânî, *Mu'cemü's-Şu'arâ* (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1982), 310.

Mekkâs el-‘Âizî,²²³ Hişam el-Murrî,²²⁴ Hind bint Utbe (ö. 14/635)²²⁵ Âtike bint Zeyd (ö. 40/660),²²⁶ Kusay b. Kilâb,²²⁷ Ali b. Ebî Tâlib (ö. 40/661)²²⁸ ve Hâris b. Hâlid (ö. 80/699).²²⁹

Müberred, varlığına işaret eden bir şeyin mevcudiyeti halinde, şiir zarureti olarak istifhâm hemzesinin hafzedilebileceğine dair Ömer b. Ebî Rebîa'nın şu beyti ile istişhâd etmektedir:[Tavîl]²³⁰

لَعَمْرُكَ مَا أَدْرَى - وَإِنْ كُنْتُ دَارِيًا - ... بِسَبْعِ رَمِيثِ الْجَمْرِ أَمْ بِتَمَانٍ

“Ömrüne andolsun ki hatırlamıyorum- eğer yanılmıyorsam- cemreye yedi taş mı attım yoksa sekiz mi?”²³¹

2.8. Tay

Tay kabilesi, Necid bölgesinin tam ortasında, eskiden Tay Dağları diye kendi adları, daha sonraları da kendi kollarından olan Şammar²³² adı ile bilinen Eca' ve Selmâ Dağları bölgesinde varlığını sürdürmüştür.²³³

Tay kabilesi, Yemen kökenli olmakla birlikte, İslâm öncesi dönemde Arap ismiyle öylesine özdeşleşmiştir ki diğer milletler tarafından bütün Araplar için “Taylılar” ismi kullanılmıştır.²³⁴

Tay kabilesi, istişhâdda esas alınan kabilelerden birisi olmuştur.²³⁵ Örneklem olarak aldığımız eserlerde kabilenin istişhâd edilen yedi şairi şunlardır: Hâtim et-Tâî,²³⁶ Burc b. Müshir,²³⁷ Ebû Zübeyd et-Tâî,²³⁸ Zeydü'l-Hayl,²³⁹ Tırimmâh b. Hakîm,²⁴⁰ Âmir b. Cüveyn²⁴¹ ve Amr b. Ammâr et-Tâî.²⁴²

Zeccâcî, mefûlün lieclih konusunda Hâtim et-Tâî'nin şu beyti ile istişhâd etmektedir:[Tavîl]²⁴³

وَأَغْفِرُ عَوْرَاءَ الْكَرِيمِ إِخَارَهُ ... وَأَعْرِضُ عَنْ شَيْءٍ اللَّيْمِ تَكْرُمًا

“Cömert insanı koruma amacıyla kötü sözünü bağışlarım. Kötü insanın sövmesine aldırış etmem.”²⁴⁴

²²³ Halîl b. Ahmed, *el-Cümel*, 149; Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 1/47.

²²⁴ Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 3/114.

²²⁵ Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 1/344.

²²⁶ Halîl b. Ahmed, *el-Cümel*, 160.

²²⁷ Halîl b. Ahmed, *el-Cümel*, 242.

²²⁸ Müberred, *el-Mukteḍab*, 2/200.

²²⁹ Müberred, *el-Mukteḍab*, 4/256.

²³⁰ Müberred, *el-Mukteḍab*, 3/294.

²³¹ Ömer b. Ebî Rebîa, *Dîvânü Ömer b. Ebî Rebîa* (Beyrut: Dârü'l-Kalem, ts.), 209.

²³² Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, 1/361.

²³³ Cevâd Ali, *el-Mufaṣṣal*, 6/39, 7/219.

²³⁴ Cevâd Ali, *el-Mufaṣṣal*, 16/223.

²³⁵ Fârâbî, *Kitâbü'l-Hurûf*, 147.

²³⁶ Zeccâcî, *el-Cümel*, 310.

²³⁷ Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 3/34.

²³⁸ Zeccâcî, *el-Cümel*, 381.

²³⁹ Müberred, *el-Mukteḍab*, 3/371.

²⁴⁰ Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 2/201.

²⁴¹ İbn Serrâc, *el-Uşûl*, 2/413.

²⁴² Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 3/101.

²⁴³ Zeccâcî, *el-Cümel*, 310.

²⁴⁴ Hâtim b. Abdillâh et-Tâî, *Dîvânü Hâtim b. Abdullah et-Tâî* (Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1990), 274.

2.9. Mezhic

Bazı kolları Hîre'ye geçmiş olan Mezhic kabilesinin geneli Yemen'de yaşamını sürdürmüştür.²⁴⁵ Söz konusu kabilenin yaşadığı her iki alan da yabancı etkisi nedeni ile en başından istişhâd kapsamının dışında tutulduğu bilinmektedir.²⁴⁶ Ancak istişhâdın pratikteki yansımalarına baktığımızda söz konusu kabileden azımsanmayacak sayıda şair ile istişhâd edildiği görülmektedir:

Örneklem olarak aldığımız eserlerde kabilenin istişhâd edilen onüç şairi şunlardır: Tufeyl b. Yezîd el-Hârisî,²⁴⁷ Ubeydullah b. Hur el-Cu'fî,²⁴⁸ Abdü Yağûs b. Vaqqâs el-Hârisî,²⁴⁹ Amr el-Cenbî,²⁵⁰ Amr b. Kın'âs el-Murâdî,²⁵¹ Amr b. Ma'dikerib,²⁵² Ferve b. Müseyk el-Murâdî,²⁵³ Kânânî,²⁵⁴ Bint Mürre b. 'Âhân el-Hârisî,²⁵⁵ Necâşî Kays b. Amr el-Hârisî,²⁵⁶ Yezîd b. Muharrim,²⁵⁷ Yezîd b. Abdülmedân²⁵⁸ ve Şüreyh b. Evfâ.²⁵⁹

Sîbeveyhi, nekre-i maksûde münâdâyâ şahit olarak Amr b. Kın'âs el-Murâdî'nin şu beytini zikreder:[Vâfir]²⁶⁰

أَلَا يَا بَيْتُ بِالْعَلْيَاءِ بَيْتٌ ... وَلَوْلَا حُبُّ أَهْلِكَ مَا أَتَيْتُ

“Ey tepedeki ev! Ey ev! Ev halkına olan sevgim olmasaydı sana gelmezdim.”²⁶¹

2.10. Kudâa

Arabistan yarımadasının kuzeyinde Tihâme, Hicaz ve Necid bölgelerinin yabancı etkisine açık kısmında yaşayan, bazı kolları Hıristiyanlığı kabul etmiş geniş bir kabile olan Kudâa kabilesi,²⁶² baştan beri istişhâd kapsamı dışında kabul edilen kabileler arasında ismi zikredilmektedir.²⁶³ Ancak söz konusu kabilenin şairleri ile istişhâd edildiği görülmektedir. Kudâa'nın örneklem eserlerde istişhâd edilen on bir şairi şunlardır: A'var b. Berâ el-Kelbî,²⁶⁴ Cerîr ed-Đinnî,²⁶⁵ Cemîl b. Ma'mer el-Uzrî Cemîlü Büseyne,²⁶⁶ Ziyâde b. Zeyd el-Uzrî,²⁶⁷ Amr

²⁴⁵ İbn Haldûn, *el-İber*, 2/306.

²⁴⁶ Cumahî, *Tabakât*, 1/11; Süyûtî, *el-İktirâh*, 47.

²⁴⁷ Halîl b. Ahmed, *el-Cümel*, 204.

²⁴⁸ Halîl b. Ahmed, *el-Cümel*, 217.

²⁴⁹ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 2/200.

²⁵⁰ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 4/115; Abdülkâdir Bağdâdî, *Hizânetü'l-Edeb ve Lübbü Lübâbi Lisâni'l-'Arab* (Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1997), 2/382.

²⁵¹ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 2/201.

²⁵² Müberred, *el-Mukteđab*, 4/409.

²⁵³ İbn Serrâc, *el-Uşûl*, 1/236.

²⁵⁴ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 4/465; Yusuf b. Hasan Sîrâfî, *Şerhu Ebyâti Sîbeveyhi* (Kahire: Dârü'l-Fikr, 1974), 2/353.

²⁵⁵ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 3/516.

²⁵⁶ Halîl b. Ahmed, *el-Cümel*, 233.

²⁵⁷ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 2/253.

²⁵⁸ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 3/367.

²⁵⁹ Müberred, *el-Mukteđab*, 1/238.

²⁶⁰ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 2/201.

²⁶¹ Ebû Hasan Ali b. Süleyman Ahfeş el-Asgar, *el-İhtiyâreyn el-Mufaddaliyyât ve'l-Asmaiyyât* (Beyrut: Dârü'l-Fikri'l-Mu'âsir, 1999), 213; Bağdâdî, *Hizânetü'l-Edeb*, 11/33-34.

²⁶² Casim Avcı, “Kudâa (Benî Kudâa)”, *DİA* 26 (2002), 308-309.

²⁶³ Süyûtî, *el-İktirâh*, 47.

²⁶⁴ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 1/208.

²⁶⁵ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 3/589.

²⁶⁶ Zeccâcî, *el-Cümel*, 204.

²⁶⁷ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 3/185.

b. Ammâr en-Nehdî,²⁶⁸ Münzir b. Dirhem el-Kelbî,²⁶⁹ Meysûn bint Beḥdel el-Kelbiyye,²⁷⁰ Hüdbe b. Ḥaşram el-Uzrî,²⁷¹ Va'le el-Cermî,²⁷² Nevvâh el-Kelbî²⁷³ ve Urve b. Hizâm el-Uzrî.²⁷⁴

Zeccâcî, fâ-ı sebebiyye konusunda söz konusu harfin öncesi ile sonrası arasında bağlantı kesildiğinde, kendisinden sonraki fiilin artık merfû olması gerektiğine Cemîl b. Ma'mer'in şu beyti ile istişhâd eder:[Tavîl]²⁷⁵

أَلَمْ تَسْأَلِ الرَّبْعَ الْقَوَاءَ فَيَنْطِقُ ... وَهَلْ تُخْبِرُنَاكَ الْيَوْمَ بَيِّدَاءَ سَمْلُقُ

“Kimsesiz diyara sormaz mısın? Bak konuşuyor. Kurak çöller sana haber verir mi ki?”²⁷⁶

2.11. Evs ve Hazrec

Orta Hicaz'da yaşamlarını sürdüren Kahtânî asıllı Evs ve Hazrec kabileleri,²⁷⁷ yabancı tesirinden uzak olmaları nedeni ile dillerindeki fesâhat korunmuş, buna binaen şiirleri ile istişhâd edilen kabileler arasına girmişlerdir. Evs ve Hazrec'in örneklem eserlerde istişhâd edilen on bir şairi şunlardır: Hassân b. Sâbit el-Ensârî,²⁷⁸ Abdullah b. Revâha,²⁷⁹ Uḫayḫa b. Culâḥ,²⁸⁰ Abdurrahmân b. Hassân,²⁸¹ Amr b. İtnâbe,²⁸² Ebû Kays b. Eslet el-Ensârî,²⁸³ Kays b. el-Ḥatîm,²⁸⁴ Kâ'b b. Mâlik el-Ensârî,²⁸⁵ Ebû Kâ'b Mâlik,²⁸⁶ Amr b. İmruülkays²⁸⁷ ve Ebû Kays b. Rufâa.²⁸⁸

2.12. Bekr B. Vâil

Aruz bölgesinden Necid bölgesinin kuzeydoğusuna kadar uzanan bu geniş kabile, Arabistan'a doğu tarafından gelecek yabancı etkisinin ilk durağı konumundaydı. Bu nedenle söz konusu kabilenin ismi istişhâd edilmeyen kabileler arasında özellikle zikredilmiştir.²⁸⁹ Bekr b. Vâil'in örneklem eserlerde istişhâd edilen sekiz şairi şunlardır: Ağleb el-İclî,²⁹⁰ Bâis b.

²⁶⁸ Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 1/162.

²⁶⁹ Halîl b. Ahmed, *el-Cümel*, 174.

²⁷⁰ Müberred, *el-Mukteḍab*, 2/27.

²⁷¹ İbn Serrâc, *el-Uşûl*, 3/168.

²⁷² Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 1/77.

²⁷³ Halîl b. Ahmed, *el-Cümel*, 288.

²⁷⁴ Halîl b. Ahmed, *el-Cümel*, 290.

²⁷⁵ Zeccâcî, *el-Cümel*, 204.

²⁷⁶ Cemîl b. Ma'mer el-Uzrî Cemîlü Büseyne, *Dîvânü Cemîli Büseyne, Dârü Şâdir* (Beyrut: Dârü Şâdir, ts.), 91.

²⁷⁷ Ali b. Abdillâh Semhûdî, *Vefâü'l-Vefâ bi Aḫbâri Dâri'l-Muṣṭafâ* (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1419), 1/138.

²⁷⁸ Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 1/49; Müberred, *el-Mukteḍab*, 4/92; İbn Serrâc, *el-Uşûl*, 1/67; Zeccâcî, *el-Cümel*, 58.

²⁷⁹ Zeccâcî, *el-Cümel*, 96.

²⁸⁰ Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 3/9.

²⁸¹ Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 3/555.

²⁸² Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 3/129.

²⁸³ Halîl b. Ahmed, *el-Cümel*, 147.

²⁸⁴ Müberred, *el-Mukteḍab*, 3/112.

²⁸⁵ Halîl b. Ahmed, *el-Cümel*, 220.

²⁸⁶ Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 4/96.

²⁸⁷ Zeccâcî, *el-Cümel*, 101.

²⁸⁸ İbn Serrâc, *el-Uşûl*, 1/298.

²⁸⁹ Süyûtî, *el-İktirâḥ*, 47.

²⁹⁰ Müberred, *el-Mukteḍab*, 2/315.

Şarîm el-Yeşkurî,²⁹¹ Huzey b. Levzan es-Sedûsî,²⁹² İmrân b. Hittân,²⁹³ Merrâr b. Selâme el-İclî,²⁹⁴ Ebû Necm el-İclî,²⁹⁵ Nehâr b. Tevsi'a el-Yeşkurî²⁹⁶ ve Lüceym b. Sa'b.²⁹⁷

2.13. Benî Süleym

Hicaz'ın ortasında istişhâda uygun bir ortamda yaşayan Benî Süleym'in istişhâd tasnifinde ismi geçmemektedir.²⁹⁸ Benî Süleym'in örneklem eserlerde istişhâd edilen yedi şairi şunlardır: Abbâs b. Mirdâs,²⁹⁹ Enes b. Abbâs,³⁰⁰ Hansâ Ümmü Amr Tûmâdır,³⁰¹ Ziyâd b. Vâsıl,³⁰² Ceħħâf b. Hakîm es-Sülemî³⁰³ ve Hufâf b. Nûdbe es-Sülemî.³⁰⁴

2.14. Benî Tâbiha

Adnânîler'in Tâbiha soyundan olan Benî Tâbiha aslında birkaç kabilenin birleşimidir. Bu kabileler bir araya gelerek ittifak kurmaları nedeniyle Ribâb kabileleri olarak da bilinirler. Mezkûr kabileler, Aruz bölgesinin Yemâme tarafında yaşamışlardır.³⁰⁵ Benî Tâbiha'nın örneklem eserlerde istişhâd edilen altı şairi şunlardır: Zürrumme Gaylân b. Hâris,³⁰⁶ Süveyd b. Kura' el-Uklî,³⁰⁷ Avf b. Atiyye b. Hâri' et-Teymî,³⁰⁸ Mâlik b. Hâyât el-Uklî,³⁰⁹ Nemir b. Tevleb³¹⁰ ve Hişâm b. Ukbe.³¹¹

2.15. Tağlib

Bekr b. Vâil kabilesinin bir kolu olan bu kabile müstakil olarak adından bahsettirmiştir. Aruz bölgesinin biraz daha iç tarafında yaşamasına rağmen istişhâd edilmeyen kabileler arasında ismi geçmektedir. Tağlib kabilesinin örneklem eserlerde istişhâd edilen altı şairi şunlardır: Amr b. Külsûm,³¹² Mühelhil b. Rebîa,³¹³ Ahtal Ebû Malik Gıyâs b. Gavs,³¹⁴ Câbir b. Huney et-Tağlibî,³¹⁵ Kutâmî Ebû Saîd Umeyr b. Şuyeym³¹⁶ ve Kâ'b b. Cu'ayl.³¹⁷

²⁹¹ Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 2/134.

²⁹² Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 4/213.

²⁹³ Halil b. Ahmed, *el-Cümel*, 263.

²⁹⁴ Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 1/31.

²⁹⁵ İbn Serrâc, *el-Uşûl*, 1/349.

²⁹⁶ Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 2/282.

²⁹⁷ Halil b. Ahmed, *el-Cümel*, 199.

²⁹⁸ Fârâbî, *Kitâbü'l-Hurûf*, 147; Süyûtî, *el-İktirâh*, 47.

²⁹⁹ Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 3/57.

³⁰⁰ İbn Serrâc, *el-Uşûl*, 3/446.

³⁰¹ Müberred, *el-Muķteḍab*, 3/230.

³⁰² Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 3/406.

³⁰³ Halil b. Ahmed, *el-Cümel*, 253.

³⁰⁴ İbn Serrâc, *el-Uşûl*, 1/178; Ebû'l-Bekâ Muvaffakuddîn İbn Yaîş, *Şerhu'l-Mufaşşal* (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2001), 1/427.

³⁰⁵ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, 4/366.

³⁰⁶ Halil b. Ahmed, *el-Cümel*, 80.

³⁰⁷ İbn Serrâc, *el-Uşûl*, 1/233.

³⁰⁸ İbn Serrâc, *el-Uşûl*, 1/362.

³⁰⁹ Halil b. Ahmed, *el-Cümel*, 91.

³¹⁰ Zeccâcî, *el-Cümel*, 273.

³¹¹ Zeccâcî, *el-Cümel*, 64.

³¹² Halil b. Ahmed, *el-Cümel*, 152.

³¹³ Zeccâcî, *el-Cümel*, 166.

³¹⁴ Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 3/99.

³¹⁵ Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 3/95.

³¹⁶ Halil b. Ahmed, *el-Cümel*, 125.

³¹⁷ İbn Serrâc, *el-Uşûl*, 1/211.

2.16. Abdülkays

Aruz bölgesinin güney ve güneydoğusunda yaşayan bu kabileden istiṣhâd edilmediği özellikle belirtilmiştir.³¹⁸ Abdülkays kabilesinin örneklem eserlerde istiṣhâd edilen beş şairi şunlardır: Ziyâd el-A'cem,³¹⁹ A'var eş-Şenni,³²⁰ Şaletân el-Abdî,³²¹ Mufaddal en-Nükri³²² ve Müsekkib el-Abdî.³²³

2.17. Diğer Kabileler

İstiṣhâd edilen şair sayısı beşten daha az olan kabileler şunlardır:

Müzeyne: Hicaz bölgesinin ortasında yaşayan Müzeyne kabilesi,³²⁴ istiṣhâda uygun ortamda bulunmasına rağmen çok az şairi ile istiṣhâd edilmiştir. Müzeyne kabilesinin örneklem eserlerde istiṣhâd edilen üç şairi şunlardır: Züheyr b. Ebî Sülmâ,³²⁵ Kâ'b b. Züheyr³²⁶ ve Ma'n b. Evs el-Müzenî.³²⁷

Dabbe: Necid bölgesinde yaşayan Dabbe kabilesinden az sayıda istiṣhâd gerçekleşmiştir.³²⁸ Dabbe kabilesinin örneklem eserlerde istiṣhâd edilen üç şairi şunlardır: Abdullah b. Aneme ed-Dabbî,³²⁹ Amr b. Yesribî³³⁰ ve Rebîa b. Makrûm ed-Dabbî.³³¹

Ganiy: Necid bölgesinin ortasında yaşan bu kabileden az sayıda şair ile istiṣhâd edildiği görülmektedir.³³² Ganiy kabilesinin örneklem eserlerde istiṣhâd edilen üç şairi şunlardır: Tufeyl el-Ganevî,³³³ Kâ'b b. Sa'd el-Ganevî³³⁴ ve el-Müseyyeb b. Zeydimenât el-Ganevî.³³⁵

Kinde: Kuzey Necid'ten Şam'a kadar yayılarak bu bölgede devlet kurmuş olan Kinde kabilesi, kurduğu devletin yıkılması ile etkisini kaybetmiştir.³³⁶ Kinde kabilesinin örneklem eserlerde istiṣhâd edilen üç şairi şunlardır: İmruülkays b. Hıcr,³³⁷ Şureyḥ el-Kâdî el-Kindî³³⁸ ve el-Muḳanna' el-Kindî.³³⁹

³¹⁸ Süyûtî, *el-İktirâh*, 47.

³¹⁹ Müberred, *el-Muḳtedâb*, 2/29.

³²⁰ İbn Serrâc, *el-Uşûl*, 2/69.

³²¹ Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 2/237.

³²² Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 2/136.

³²³ İbn Serrâc, *el-Uşûl*, 3/324.

³²⁴ Kehhâle, *Mu'cemü Kabâilî'l-Arab*, 3/1083.

³²⁵ Zeccâcî, *el-Cümel*, 182.

³²⁶ Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 3/62.

³²⁷ Halîl b. Ahmed, *el-Cümel*, 309.

³²⁸ Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Alî Kalkaşendî, *Şubhu'l-A'şâ fi Şinâ'ati'l-İnşâ'* (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 1/401-402.

³²⁹ Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 3/14.

³³⁰ Halîl b. Ahmed, *el-Cümel*, 95.

³³¹ İbn Serrâc, *el-Uşûl*, 2/188.

³³² Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, 1/253, 5/152, 330.

³³³ Müberred, *el-Muḳtedâb*, 4/75.

³³⁴ Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 3/487.

³³⁵ İbn Serrâc, *el-Uşûl*, 1/314.

³³⁶ Yahya el-Cebbûrî, *eş-Şi'ru'l-Câhilî*, 41.

³³⁷ Zeccâcî, *el-Cümel*, 197.

³³⁸ Halîl b. Ahmed, *el-Cümel*, 165.

³³⁹ Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 3/514.

Bâhile: Necid bölgesinin Aruz sınırında yaşayan bu kabilenin³⁴⁰ iki şairi ile istişhâd edilmiştir. Bâhile kabilesinden sadece Sibeveyhi istişhâd etmiştir. İstişhâd edilen Bâhile şairleri şunlardır: Şaķîķ b. Cez'³⁴¹ ve Amr b. Ahmer.³⁴²

Dubay'a : Aruz bölgesinde Yemâme ile Bahreyn arasında bir alanda yaşayan bu kabilenin³⁴³ tasnifte ismi geçmemektedir. Dubay'a kabilesinin örneklem eserlerde istişhâd edilen iki şairi şunlardır: Mütelemmis³⁴⁴ ve el-Müseyyeb b. 'Ales.³⁴⁵

GASSÂN: Yemen'den gelip bu günkü Suriye topraklarında bir devlet kuran bu kabilenin³⁴⁶ ismi istişhâd edilmeyenler arasında zikredilmiştir.³⁴⁷ Gassân kabilesinin örneklem eserlerde istişhâd edilen iki şairi şunlardır: Nu'mân b. Münzir³⁴⁸ ve Fâhite bint Adî.³⁴⁹

Huzâ'a: Mekke ve Medine arasında yaşayan bu kabilenin³⁵⁰ tasnifte ismi geçmemektedir. Huzâ'a kabilesinin örneklem eserlerde istişhâd edilen iki şairi şunlardır: Küseyyir Azze³⁵¹ ve Matrûd b. Kâ'b.³⁵²

Ezd: Üç ana kola ayrılan Ezd kabilesinin Ezd-i Gassân ve Ezd-i Serât kollarının tasnifte ismi geçmemektedir. Ezd-i Ummân kolu ise özellikle istişhâd edilmeyenler arasında zikredilmiştir.³⁵³ Ezd kabilesinin örneklem eserlerde istişhâd edilen iki şairi şunlardır: Ezd-i Gassân kolundan³⁵⁴ Ceẓîme el-Abraş³⁵⁵ ve Ezd-i Ummân kolundan³⁵⁶ Mervân b. Saîd en-Nahvî.³⁵⁷ Ayrıca Sibeveyhi ve İbn Serrâc ikişer yerde "Ezd-i-Serât'tan biri" şeklinde istişhâdda bulunmuşlardır.³⁵⁸

İyâd: Necid bölgesinin kuzeydoğusunda yaşayan bu kabilenin³⁵⁹ ismi istişhâd edilmeyen kabileler arasında geçmektedir.³⁶⁰ İyâd kabilesinin Sibeveyhi ve İbn Serrâc, Ebû Duâd el-İyâdî'nin bir beyti ile istişhâd etmişlerdir.³⁶¹

³⁴⁰ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, 1/154, 358, 5/433.

³⁴¹ Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 1/304.

³⁴² Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 1/234.

³⁴³ Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Alî Kalkaşendî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Ma'rifeti Ensâbi'l-Arab* (Beyrut: Dâru'l-Küttâb el-Lübnâniyyîn, 1980), 261.

³⁴⁴ Halîl b. Ahmed, *el-Cümel*, 123.

³⁴⁵ Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 3/586.

³⁴⁶ Ahmet Ağırakça, "Gassâniler", *DİA* 13 (1996), 397-398.

³⁴⁷ Süyûtî, *el-İktirâh*, 47.

³⁴⁸ Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 1/260.

³⁴⁹ Halîl b. Ahmed, *el-Cümel*, 118.

³⁵⁰ Kehhâle, *Mu'cemü Kabâili'l-Arab*, 1/338-339.

³⁵¹ Zeccâcî, *el-Cümel*, 168.

³⁵² Müberred, *el-Muktedâb*, 2/312.

³⁵³ Fârâbî, *Kitâbü'l-Hurûf*, 147; Süyûtî, *el-Müzhir*, 1/167.

³⁵⁴ Ebû Gays Muhammed Hayrüddîn Zirikî, *el-A'lâm* (Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 2002), 2/114.

³⁵⁵ Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 3/518.

³⁵⁶ Kehhâle, *Mu'cemü Kabâili'l-Arab*, 2/753.

³⁵⁷ Halîl b. Ahmed, *el-Cümel*, 205; Süyûtî, *Buğyetü'l-Vu'ât*, 2/284.

³⁵⁸ Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 2/71, 276; İbn Serrâc, *el-Uşûl*, 1/364, 3/461.

³⁵⁹ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, 1/61.

³⁶⁰ Süyûtî, *el-Müzhir*, 1/167-168.

³⁶¹ Sibeveyhi, *el-Kitâb*, 1/66; İbn Serrâc, *el-Uşûl*, 2/70.

Advân: Tihâme bölgesinde yaşayan bu kabilenin³⁶² tasnifte ismi geçmemektedir. Advân kabilesinden Zülisba' el-Advâni'nin şiiri ile Sîbeveyhi³⁶³ ve İbn Serrâc³⁶⁴ istişhâd etmiştir.

Sonuç

İstişhâdın kabile bağlamında ilk tasnifini Fârâbî'nin yaptığı, kendisinden de Süyûtî'nin nakilde bulunduğu, ardından âlimlerin bu taksimatı nesilden nesile aktardıkları bilinmektedir. Fârâbî, Kays, Temîm, Esed, Tay ve Hüzeyl, kabilelerinin istişhâdda en yaygın istifade edilen kabileler olduğunu belirtmektedir. Süyûtî ise Kureyş kabilesinin de kolu olduğu Kinâne'yi de söz konusu kabilelere dâhil ettikten sonra Fârâbî'nin ifadesini biraz daha düzenleyerek aktarmaktadır. Süyûtî, Kays, Temîm, Esed ve Hüzeyl kabilelerinin çoğunlukla, Tay ve Kinâne kabilelerinin ise kısmen istişhâdda kullanıldığını ifade etmektedir. Hem Fârâbî hem de Süyûtî Lahm, Cüzâm, Kudâa, Gassân, İyâd, Tağlib, Nemir, Bekr, Abdikays, Ezd-i Ummân ve Sakîf kabilelerinin ise istişhâdda özellikle kullanılmadığını vurgulamışlardır.

Kabile bağlamında yapılan tasnif, ayrıntılı bir şekilde şu kategorilerde değerlendirilmiştir:

- 1- İstişhâdda en çok kullanılan kabileler
- 2- İstişhâdda kısmen kullanılan kabileler
- 3- İstişhâdda ismi belirtilmediği halde kullanılan kabileler
- 4- İstişhâdda kullanılmadıkları özellikle belirtilen kabileler

Bu kabilelerden Süyûtî'nin ifadesine göre en çok istişhâd edilen kabilelere bakıldığında, âlimlerin bu konudaki hükümlerinin, pratikte meydana gelen istişhâd ile genel olarak uyumlu olduğu görülmektedir. Zira Temîm, elli bir şair ile en çok istişhâd edilen kabiledir. Bir diğer kabile olan Esed kabilesi, her ne kadar Hevâzin'den sonra gelmekte ise de yirmi iki şair ile en çok istişhâd edilen kabileler arasında bulunmaktadır. En çok istişhâd edilen kabilelerin başında zikredilen Kays ise on üç şairi ile sayı bakımından, Temîm ve Esed ile birlikte Hevâzin ve Gatafân'ın da gerisinde kalmıştır. Belki de söz konusu kabile büyük olmasa da tamamının istişhâda uygun ortamda bulunması nedeni ile başta zikredilmiştir. Zira az önce belirtildiği gibi, tamamı istişhâd ortamında olduğu için kısmen istişhâd edilen kabileler ile birlikte zikredilmesinin uygun olmayacağı düşünülmüştür.

Hüzeyl de tasnifte en çok istişhâd edilen kabilelerin sonunda zikredilmektedir. Bu kabile, şiiri ile ünlenmiş bir kabiledir. Yemen Hüzeylîleri olarak da bilinen Güney Hüzeylîleri ile Kuzey Hüzeylîleri şeklinde iki ana grupta incelenen bu kabile de büyüklüğüne ve şiir kalitesine rağmen sadece on bir şairi ile istişhâd edildiği görülmektedir. Ancak yine de çokça istişhâd edilen kabileler arasında yer almıştır.

Yine Süyûtî'nin ifadesine göre kısmen istişhâd edilen kabilelere geldiğimizde yedi şairi ile istişhâd edilen Tay kabilesini söz konusu kabilelerin başında görmekteyiz. Tay, büyük bir kabile olup, Necid bölgesinin orta ve kuzey kısmında geniş bir alana yayılmıştır. Bu nedenle kabilenin kuzeyde yerleşik olan kolları, Şam bâdiyesi denilen alana yakın olup, yabancı

³⁶² Kehhâle, *Mu'cemü Kabâilil-Arab*, 2/762.

³⁶³ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 2/111.

³⁶⁴ İbn Serrâc, *el-Uşûl*, 3/438.

etkisine maruz kalmıştır. Büyüklüğüne rağmen sadece yedi şairi ile istişhâd edilmesi de teorideki tasnifin vakıaya uygunluğunu göstermektedir.

Kinâne kabilesi de Fârâbî tasnifinde mevcut değilken, Süyûtî tasnifinde kısmen istişhâd edilen kabileler arasında bulunmaktadır. Kureyş kabilesinin de müntesibi olduğu bu kabilenin, Tihâmetü'l-Yemen'de kalan kısmı Habeşîler ile karışmış durumdaydı. Altı şairi ile istişhâd edilen Kinâne kabilesi, Kureyş ile birlikte hesaplandığında bu sayı yirmi dörde ulaşmaktadır. Ancak her halükârda Kinâne'nin kısmen istişhâd edilen kabileler tasnifinde bulunması, pratikteki istişhâda uygundur. Kureyş'in, Kinâne'ye dâhil edilip, edilmemesi bu gerçekliği değiştirmez.

İstişhâd edilip de tasnifte adı geçmeyen kabilelere gelince:

Bunların içinde dikkatimizi en çok celbeden kabile, Hevâzin'dir. Zira istişhâd edilen şair sayısı bakımından Temîm'den sonra ikinci sırada olan bu kabilenin, otuz şairi ile istişhâd edilmiştir. Onun bir kolu olan ve istişhâd edilmeyenler arasında geçen Sakîf kabilesinin dört şairi çıkartılınca da yine yirmi altı şair ile en çok istişhâd edilenler arasında yer almaktadır. Söz konusu kabileyi, kapsamında değerlendirebileceğimiz üst soyları da tasnifte geçmemektedir. Neticede Hevâzin bağlamında, pratikte gerçekleşen bu istişhâd ile teorideki tasnif arasında bir farklılık olduğu görülmektedir. Bu kabilenin tasnifte en çok istişhâd edilen kabileler arasında bulunmasının daha uygun olduğu düşünülmektedir.

İstişhâd edilip de ismi belirtilmeyen kabilelerden biri de on sekiz şairi ile istişhâd edilen Kureyş'tir. Daha önce de belirttiğimiz gibi Süyûtî, istişhâd açısından kabileleri tasnife geçmeden önce, Kureyş dilinin üstünlüğünden bahsetmektedir. Ancak tasnifin içinde, Kureyş kabilesini değil, kabilenin üst soyu olan Kinâne'yi zikretmektedir. Bu nedenle Kureyş'in tasnifte zikredilmemesinin, pratikte gerçekleşen istişhâda aykırı olduğu söylenemez.

Tasnifte ismi belirtilmediği halde çokça istişhâd edilen kabilelerden biri de Gatafân'dır. On yedi şairi ile istişhâd edilen bu kabilenin, ne alt kolları ne de üst soylarından bahsedilmektedir. Bu nedenle Gatafân bağlamında pratikte gerçekleşen istişhâd ile teorideki tasnifin arasında bir farklılık olduğu görülmektedir. Bu kabileden istişhâd edilen şair sayısına baktığımızda, en çok istişhâd edilen kabilelerden bazılarını ve kısmen istişhâd edilen kabileleri geride bıraktığı görülmektedir. Bu nedenle kabilenin çokça istişhâd edilenler arasına alınmasının yanlış olmayacağı düşünülmektedir.

Tasnifte ismi geçmeyen kabilelerden biri de Mezhic'tir. Bu kabilenin birçok kola ayrıldığı ve genelinin, istişhâda uygun olmayan Yemen ve Hîre bölgesinde yaşadığı bilinmektedir. Ancak buna rağmen söz konusu kabilenin on üç şairi ile istişhâd edildiği görülmektedir.

Evs ve Hazrec kabilelerinin on şairleri ile istişhâd edilmesine rağmen, kabilelerin isimleri istişhâd edilen kabileler arasında geçmemektedir. Üst soyları olan Ezd kabilesi, tasnifte özellikle istişhâd edilmeyen kabileler arasında zikredilse de onların, yaşadıkları bölge itibarıyla üst soylarından ayrı tasnif edilmeleri gerekmektedir. Zira onlar, Hicaz bölgesinin ortasında, yabancı etkisinden uzak yaşamış, bu nedenle dillerinin fesâhatini korumuşlardır. Neticede Evs ve Hazrec kabileleri bağlamında teorideki tasnifin, pratikteki istişhâddan farklı olduğu anlaşılmaktadır.

Mezkûr kabileler dışında, tasnifte ismi geçmeyip istişhâd edilen diğer kabileler ve şair sayıları şu şekildedir:

Benî Süleym yedi, Benî Tâbiha altı, Müzeyne üç, Dabbe üç, Ganiy üç, Kinde üç, Bâhile, Dubay'a, Gassân, Huzâ'a ve Ezd kabilelerinden ikişer ile İyâd ve Advân kabilelerinden de birer şair ile istişhâd edildiği görülmüştür.

Az sayıda şairi ile istişhâd edilen bu on altı kabileye gelince, istişhâdın sayı bakımından azlığı nedeniyle tasnife dâhil edilmedikleri düşünülebilir.

Neticede, pratikte çokça istişhâd edilen altı kabile ve az sayıda istişhâd edilen on altı kabilenin isminin tasnifte geçmemesi, tasnifte az ve çok istişhâd edilen kabileler zikredildikten sonra "*Bunlardan başka hiçbir kabileden istişhâd edilmemiştir.*" ifadesi ile çeliştiği görülmektedir.

Tasnifte kendilerinden hiç istişhâd edilmedi diye iddia edilen kabilelere gelince:

Lahm kabilesi, kuzeydoğu Necid'te varlığını sürdürmüştür. Tasnifte belirtildiği gibi erken devirde yabancı etkisine maruz kalan bu kabileye ait herhangi bir istişhâda rastlanmamıştır.

Cüzâm kabilesi, Kuzey Hicaz'da bulunması nedeni ile tasnifte belirtildiği gibi erken devirde Mısır Kıptülerinin etkisine girmiştir. Bu kabileden herhangi bir istişhâda rastlanmamıştır.

İyâd kabilesi, Necid bölgesinin Kuzeydoğusunda erken devirde yabancı etkisi altına girmiştir. Bu kabileden sadece iki gramer eserinde bir şairin bir tek beyti ile istişhâd edildiği görülmüştür. İstisna babından kabul edilebilecek bu istişhâd ile söz konusu kabile hakkında verilen hükmün de pratiğe uygun olduğu söylenebilir.

Nemir b. Kasıt kabilesi de Necid bölgesinin kuzeydoğusunda Fars ve Nabaî etkisi nedeni ile erken devirde fesâhatini kaybetmiştir. Tasnifte özellikle istişhâd edilmeyen kabileler arasında zikredilen bu kabileden, ele alınan eserlerde herhangi bir istişhâda rastlanmamıştır.

Benî Hanîfe, Bekr b. Vâil'in bir kolu olup, onlara komşu olarak Yemâme'de varlığını sürdürmüştür. Tasnifte vurgulandığı gibi bu kabileden, ele alınan eserlerde herhangi bir istişhâda rastlanmamıştır.

Ezd-i Ummân, Kahtânî olan Ezd'in Ummân'a yerleşen kolu olan bu kabileden Mervân b. Saîd en-Nahvî'nin bir beyti ve Sîbeveyhi'nin "*Ummân'dan biri*" ifadesi ile isimsiz ve nisbetsiz şekilde istişhâdına rastlanmaktadır. İstisna babından kabul edilebilecek bu istişhâd ile söz konusu kabile hakkında verilen hükmün de pratiğe uygun olduğu söylenebilir.

Gassânî hükümdarlarından Nu'mân b. Münzir'e ait bir beyit Sîbeveyhi tarafından ve Fahite bint Adî'ye ait bir beyit de Sîbeveyhi ve Halîl b. Ahmed tarafından istişhâda kullanılmıştır. İstisna kabul edilebilecek bu kullanımlarla birlikte, Gassân kabilesinin tasnifte belirtildiği gibi pratikte de istişhâd edilmeyen kabileler arasında olduğuna şahit olunmuştur.

Tağlib kabilesi, Necid bölgesinin Ortadoğu kısmında ve Fârisîler tarafından gelecek yabancı etkisinin ilk durağı diyebileceğimiz bir alanda yaşamasına rağmen, beş şairi ile istişhâd edilmiştir. Bu şairler içinde ilk şair kabul edilen Mühelhil ile zamanının en iyi şairleri arasında olduğu kabul edilen el-Ahtal vardır. Sîbeveyhi, Ahtal'dan on altı yerde ismini zikrederek, iki yerde ise nisbetsiz bir şekilde toplamda on sekiz yerde, Mühelhil'den de dört yerde ismini zikrederek istişhâd etmiştir. Şairlere baktığımızda ikisi câhilî, biri muhadram ve ikisinin İslâmî olduklarını görmekteyiz. Yani istişhâd dönemlerinin üçünden de şair

bulunması, söz konusu kabilenin sadece bir döneminden istişhâd edilmediği ve bu nedenle tasnifte istişhâd edilmeyenler grubuna dâhil edildiği zannını ortadan kaldırmaktadır. Neticede bu kabilenin hiç istişhâd edilmeyenler kısmında bulunmasının, pratikte gerçekleşen istişhâd ile uyumlu olmadığı görülmektedir.

Sakîf kabilesi, Tâif'te varlığını sürdürmüştür. Bu kabile hem ismen istişhâd edilmeyen kabileler arasında zikredilmiş hem de yaşadığı alanın yabancı etkisi nedeniyle istişhâd edilmeyen bir alan olduğu belirtilmiştir. Ancak bu kabileden de dört şair ile istişhâd edildiği görülmüştür. Ayrıca bu kabilenin üst soyu ve kendilerine komşu olan Hevâzin kabilesi, Temîm'den sonra en çok istişhâd edilen ikinci kabile olmuştur. Sakîf kabilesinden sadece Ümeyye b. Ebi's-Salt'tan, Sîbeveyhi yedi yerde ismini zikrederek, bir yerde de ismini zikretmeden toplamda sekiz yerde istişhâd etmektedir. İsmine zikredilerek ondan istişhâd edilmesi, bu durumun bilinçli bir tercih olduğunu göstermektedir. Böylece Sakîf kabilesi bağlamındaki tasnifin, pratik ile uyuşmadığı görülmektedir.

Abdülkays kabilesi, Bahreyn'de varlığını sürdürmesi nedeni ile tasnifte Fârisîlere ve Hindistanlılara yakın olduğu için istişhâd edilmeyenler arasında ismi geçmektedir. Ancak bu kabilenin toplamda beş şairinden istişhâd edildiği görülmektedir. Her ne kadar şairlerin az sayıda şiiri ile istişhâd edilmişse de pratikteki bu istişhâd, tasnifteki hiç istişhâd edilmedi ifadesi ile uygunluk arz etmemektedir.

Bekr b. Vâil kabilesi, merkezi olan Aruz bölgesinin doğusundan Necid bölgesinin orta ve kuzeydoğusuna kadar geniş bir alana yayılan bu kabile, Fârisîler ve Nabatîlerin etkisi nedeni ile ismi hiç istişhâd edilmeyen kabileler arasında geçmektedir. Ele alınan eserlerde bu kabilenin sekiz şairi ile istişhâd edildiğine şahit olunmuştur. Sîbeveyhi'nin sadece Ebû Necm el-İclî'den on dokuz yerde istişhâd ettiği görülmektedir. Binaenaleyh bu kabile bağlamında da teorideki tasnifin, pratikteki uygulamayla farklılık arz ettiği anlaşılmaktadır.

Kudâa kabilesi, kendi soyundan olan Mehre, Bely, Kelb, Cüheyne, Cerm ve Uzre ile birlikte genelde Tihâme, Hicaz ve Necid bölgelerinin kuzeyinde Fars, Bizans ve Mısır etkisi altında bulunan bölgede yaşamışlardır. Kudâa'nın, istişhâd edilmeyenler arasında ismi geçmesine rağmen, on bir şairi ile istişhâd edildiğine şahit olunmuştur. En çok istişhâd edilen kabileler arasında ismi geçen Kays kabilesinin on üç şairi ile istişhâd edilmiş olduğu düşünüldüğünde, söz konusu kabilenin tasnifteki durumu ile pratikteki durumunun birbirine çok uzak olduğu anlaşılmıştır.

Pratikte eserlerde görünen istişhâd bağlamında kabile tasnifi yapılacak olursa önümüze şöyle bir tablo çıkmaktadır:

- 1- En çok istişhâd edilen kabileler: Temîm, Hevâzin, Esed, Gatafân, Kays.
- 2- Kısmen istişhâd edilen kabileler: Huzeyl, Kinâne/Kureyş, Tay, Mezhic, Kudâa, Evs-Hazrec, Bekr b. Vâil, Benî Süleym, Benî Tâbiha, Tağlib, Abdülkays, Müzeyne, Dabbe, Ganiy, Sakîf.
- 3- İstişhâd edilmeyen kabileler: Lahm, Cuzam, İyad, Nemir, Benî Hanîfe, Ezd-i Ummân ve Gassân.

Neticede gramer âlimlerinin, kabile bağlamında istişhâd için çizilen sınırların dışına çıktıkları ve özellikle Sîbeveyhi'nin Arap kabilelerinin çoğu ile istişhâd ettiği görülmektedir.

Kaynakça

- Ağrakça, Ahmet. "Gassânîler". *DİA* 13 (1996), 397-398.
- Ahfeş el-Asgar, Ebû Hasan Ali b. Süleyman. *el-İhtiyâreyn el-Mufaddaliyyât ve'l-Asmaiyyât*. Beyrut: Dârü'l-Fikri'l-Mu'âsır, 1. Basım, 1999.
- Avcı, Casim. "Kudâa (Benî Kudâa)". *DİA* 26 (2002), 308-309.
- Bağdâdî, Abdülkâdir. *Hiżânetü'l-Edeb ve Lübbü Lübbâbi Lisâni'l-'Arab*. 13 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1997.
- Bekrî, Ebû Ubeyd Abdullâh. *Mu'cemü Me'sta'ceme min Esmâi'l-Bilâdi ve'l-Mevâdi'*. 4 Cilt. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 3. Basım, 1982.
- Cemîlü Büseyne, Cemîl b. Ma'mer el-Uzrî. *Dîvânü Cemîli Büseyne, Dârü Şâdır*. Beyrut: Dârü Şâdır, ts.
- Cevâd Ali. *el-Mufaşşal fi Târîhi'l-Arabi Kable'l-İslâm*. 20 Cilt. Dârü's-Sâkî, 4. Basım, 2001.
- Cumahî, İbn Sellâm Ebû Abdillâh. *Tabakâtü Fuḥûli's-Şu'arâ*. 2 Cilt. Cidde: Dârü'l-Medenî, ts.
- Çetin, Nihad M. *Eski Arap Şiiri*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Yay., 1973.
- Dânî, Ebû Amr Osmân. *el-Aḥrufü's-Seb'atü li'l-Kur'ân*. Mekke: Mektebetü'l-Menâra, 1. Basım, 1408.
- Dânî, Ebû Amr Osmân. *el-Muḫni' fi Resmi Meşâhifi'l-Emşâr*. Kahire: Mektebetü'l-Külliyât el-Ezheriyye, ts.
- Durmuş, İsmail. "Nahiv". *DİA* 22 (2006), 300-306.
- Ebû Züeyb el-Hüzelî. *Dîvânü Ebî Züeyb el-Hüzelî*. Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1. Basım, 1988.
- Ebû'l-Esved ed-Düelî. *Dîvânü Ebi'l-Esved ed-Düelî*. Beyrut: Dârü ve Mektebetü'l-Hilâl, 1998.
- Emîl Bedî' Ya'kûb. *el-Mu'cemü'l-Mufaşşal fi's-Şevâhidi'l-Arabiyye*. 14 Cilt. Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Basım, 1996.
- Esved b. Ya'fur. *Dîvânü'l-Esved b. Ya'fur*. Bağdat: Vezâratü's-Sekâfe ve'l-İlâm, 1970.
- Fârâbî, Ebû Naşr. *Kitâbü'l-Hurûf*. Beyrut: Dârü'l-Maşriḳ, 1986.
- Halîl b. Ahmed, el-Ferâhîdî. *el-Cümel fi'n-Naḥv*, 1995.
- Hâtim b. Abdillâh et-Tâi. *Dîvânü Hâtim b. Abdullah et-Tâi*. Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 2. Basım, 1990.
- İbn Abdîrabbih, Ebû Amr Şihâbuddîn. *el-İḳdu'l-Ferîd*. 8 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1984.
- İbn Cinnî, Ebû'l-Feth Osmân. *el-Ḥaşâiş*. 3 Cilt. el-Hey'etü'l-Mışriyyetü'l-Âmmetü li'l-Kütüb, 4. Basım, ts.
- İbn Esîr, Mecdüddîn. *en-Nihâye fi Garîbi'l-Hadîs ve'l-Eser*. 5 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye, 1979.
- İbn Fâris, Ebû Huseyn Ahmed. *es-Sâhibî fi Fıḫhi'l-Lüḡati'l-Arabiyyeti ve Mesâlihâ ve Süneni'l-Arabi fi Kelâmihâ*, 1997.
- İbn Hâik el-Hemdânî, Ebû Muhammed Hasan b. Ahmed. *Şifati Cezîreti'l-Arab*. Leiden (Hollanda): Maṭba'atü Berîl, 1884.
- İbn Haldûn, Abdurrahmân b. Muhammed. *Târîhu İbn Haldûn (el-İber)*. 8 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1988.
- İbn Hallikân, Ahmed b. Muhammed. *Vefeyâtü'l-A'yân fi Enbâi Ebnâi'z-Zamân*. 7 Cilt. Beyrut: Dârü Şâdır, 1994.

- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İmâdüddîn İsmâîl. *Feđâilü'l-Kur'ân*. Mektebetü İbn Teymiye, 1. Basım, 1416.
- İbn Serrâc, Ebû Bekr Muhammed b. es-Serî. *el-Uşûl fi'n-Naħv*. 3 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, ts.
- İbn Yaîş, Ebü'l-Bekâ Muvaffakuddîn. *Şerhu'l-Mufaşşal*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 2001.
- İsfahânî, Ebü'l-Ferec. *el-Eğânî*. 25 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâs el-Arabî, ts.
- Kalkaşendî, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Alî. *Nihâyetü'l-Ereb fi Ma'rifeti Ensâbi'l-Arab*. Beyrut: Dâru'l-Küttâb el-Lübnâniyyîn, 1980.
- Kalkaşendî, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Alî. *Şubhu'l-A'sâ fi Şinâ'ati'l-İnşâ'*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Karaaslan, Nasuhi Ünal. "Hüzeyl". *DİA* 19 (1999), 70-72.
- Karadavut, Ahmet. "Arap Dilinde Lahn'ın Doğuşu". *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/7 (Ağustos 1997), 325-350.
- Kehhâle, Ömer b. Rıza. *Mu'cemü Kabâili'l-Arabi'l-İkâdime ve'l-Hadîse*. 5 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 7. Basım, 1994.
- Kızıklı, Zafer. "Ebü'l-Esved ed-Dueli'nin Arap Gramer Tarihindeki Yeri ve Önemi". *Dinî Araştırmalar* 9/25 (Ağustos 2006), 265-280.
- Makdisî, Muhammed b. Ahmed. *Ahşenü't-Teķâsîm fi Ma'rifeti'l-Ekâlîm*. Kahire: Mektebetü Medbûlî, 3. Basım, 1991.
- Mecnûn, Kays b. Mülevvaḥ b. Müzâḥim el-Âmirî. *Dîvânü Kays b. Mülevvaḥ Mecnûn Leylâ*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1999.
- Merzûbânî, Ebû Ubeydillâh. *Mu'cemü's-Şu'arâ*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1982.
- Muhammed Şurrâb. *el-Me'âlimü'l-Esîre fi's-Sünneti ve's-Sîre*. Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1. Basım, 1411.
- Müberred, Ebû Abbâs Muhammed b. Yezîd. *el-Mukteḍab*. 4 Cilt. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, ts.
- Nâsiruddîn Esed. *Meşâdiru's-Şi'ri'l-Câhilî*. Mısır: Dâru'l-Me'ârif, 7. Basım, 1988.
- Ömer b. Ebî Rebîa. *Dîvânü Ömer b. Ebî Rebîa*. Beyrut: Dâru'l-Kalem, ts.
- Râfiî, Mustafa Sâdık. *Târîhu Âdâbi'l-Arab*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 2000.
- Râi en-Nümeyrî, Ebû Cendel Ubeyd b. Hüseyin. *Dîvânü'r-Râi en-Nümeyrî*. Beyrut: el-Ma'hedü'l-İlmî li'l-Ebḥâsi's-Şarḳiyye, 1980.
- Semhûdî, Ali b. Abdillâh. *Vefâü'l-Vefâ bi Ahbâri Dâri'l-Muṣṭafâ*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1419.
- Sîbeveyhi, Ebû Bişr Amr b. Osmân. *el-Kitâb*. 4 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1988.
- Sîrâfî, Yusuf b. Hasan. *Şerhu Ebyâti Sîbeveyhi*. 2 Cilt. Kahire: Dâru'l-Fikr, 1974.
- Süyûtî, Ebü'l-Faḍl Celâlüddîn. *Buğyetü'l-Vu'ât fi Tabakâti'l-Luğaviyyîne ve'n-Nuḥât*. 2 Cilt. Lübnan: Mektebetü'l-Aşriyye, ts.
- Süyûtî, Ebü'l-Faḍl Celâlüddîn. *el-İktirâḥ fi Uşûli'n-Naħv ve Cedelih*. Dimaşq: Dâru'l-Beyrûtî, 2. Basım, 2006.
- Süyûtî, Ebü'l-Faḍl Celâlüddîn. *el-Müzhir fi Ulûmi'l-Lüğati ve Envâ'ihâ*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998.
- Şemmâḥ b. Dirâr ez-Zübyanî. *Dîvânü Şemmâḥ b. Dirâr ez-Zübyanî*. Mısır: Dâru'l-Me'ârif, ts.
- Yahya el-Cebbûrî. *eş-Şi'ru'l-Câhilî Ḥaşâişuhu ve Funûnuhu*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 9. Basım, 2001.

- Yâkût el-Hamevî, Ebû Abdillâh Şihâbüddîn. *Mu'cemü'l-Büldân*. 7 Cilt. Beyrut: Dârü Şâdır, 2. Basım, 1995.
- Zeccâcî, Ebû Kâsım Abdurrahmân. *el-Cümelü'l-Kübrâ*. Cezayir: Col Karbonal, 1926.
- Ziriklî, Ebû Gays Muhammed Hayrüddîn. *el-A'lâm*. 8 Cilt. Dârü'l-İlmi li'l-Melâyîn, 15. Basım, 2002.
- Zübeyrî, Musab b. Abdillâh. *Nesebü Kureyş*. Kahire: Dârü'l-Me'ârif, 3. Basım, ts.